

6
II. 29/6 1922.

POŠTNINA PAVŠALIRANA.

DOM IN SVET

LETNIK XXXV

LJUBLJANA 1922

V S E B I N A Š T E V. 6.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi.** Joža Lovrenčič: Kronika Trente alias Trentarskega študenta II. del. 248. — Anton Vodnik: Ob vodah babilonskih. 249. — Dante Alighieri: La Divina Commedia. (Prev. J. D.) 267 — B. V.: Sen. 272.
- II. **Pripovedna proza.** Ivan Brodar: Detinstvo. 241. — Ivan Pregelj: Odlomki. 251. — André Čebokli: Idijot Marko in oni. 254. — Alojzij Remec: Kirke, verižniška komedija v štirih dejanjih. 257. — Ksaver Meško: Jutro. 285.

ZNANSTVENI DEL:

- I. **Članki.** Vojeslav Molè: Helenizem na vzhodu. 273. — Marij Kogoj: O razvoju slovenskega samospeva. 282.
- II. **Zapiski.** Slovestvo: Antun Matasović: Susreti (I., II.), Cvijet pod staklom. (Ivan Mazovec.) 286. — Dr. Dominik Stříbrný: Simon Gregorčič. (Dr. I. P.) 287. — Andrej Rapè: Mladini. (Dr. I. Pregelj.) 287. — B. Mašić: Deda Joksim. (Dr. I. Pregelj.) 288. — Ilija Stanojević-Čiča: Dorćolska posla. (Dr. I. P.) 288.

Na platnicah: Prejeli smo v oceno.

Št. 7. in 8. izideta skupno kot dvojen zvezek.

UREDNIŠTVO.

»DOM IN SVET« IZHAJA DVAJSETEGA VSAKEGA MESECA NA 48 STRANEH. — NAROČNINA ZNAŠA LETNO 250 K, ZA DIJAKE 200 K (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO!) — UREDNIK: DR. AL. MERHAR, LJUBLJANA, PRED ŠKOFIJO 6. — UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. — ZALOŽNIK IN LASTNIK: KAT. TISKOVNO DRUŠTVO V LJUBLJANI. — TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI.

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

4.

Knjiga »Sveti raj s podobami« ni bila tolikanj dragocena kakor redka. Vsaj tako je trdil katehet. Posodil jo je za pohvalo in priznanje kedaj temu, kedaj onemu na teden dni. Če se je zgodilo, da ni znal, kdor je knjigo slučajno imel, je morala dragocenost nazaj. Dobil jo je tisti, ki je ignorantu popravil pogreške. »Knjigo bi bil moral takoj odkloniti,« je post festum godel Mirko. A kaj, ko sem jo sprejel »pobožno« kakor vsi drugi in sem jo »pobožno« nesel domov! Tri dni se nisem brigal zanjo. Ko sem jo šel iskat, je ni bilo več.

Če sem se razgledal po razredu, sem videl: Slana niti ne sluti, kaj se je zgodilo. O Milanu bi tega ne bil mogel trditi. Vendar sem se otresal suma, dokler se je dalo, da o moji nezgodi ve. Ali je knjigo znabiti celo našel, pobral, spravil...?

»Precej jo bomo imeli,« me je neustrašeno tolažil Mirko. Površen, kakor je bil, ni videl, da tiči bolečina globlje...

Obredla sva vse knjigarne in antikvariate v mestu. Knjig na izbero. Take — nobene. Nemara je bila res redka knjiga...

Mirko se je domislil Štebana, prodajalca kmetiških pratik, romarskih pesmi in Kolomonovih žegnov; bajtaril je ob Dravi sam. Na semanje dni ga ni bilo doma. Z vso svojo robo, v plahto povezano, je ciganil po deželi.

Prav tisti dan je na solncu sušil »špehe«, ki jih je bil za mal denar prevzel po neki pokojni župniški kuharici. Čepel je na pragu.

»Sveti raj s podobami, ali ga imate?«

»Sveto pismo...?«

Mirko mu zatrobi na uho, da odmeva breg. Dedcu prešine obraz svetlobo.

»Kupim ga, kupim ga, samo če ga imata.« In vsula se je ploha besedi: kako čedne bakroreze da ima knjiga, dvanajst zavsem, kako lepo je pisana in kako nerad jo da, kdor jo ima.

»Koliko daste zanjo?«

»Tri goldinarje, če je nova...«

Potrta kreneva na trg. Mirko ni nehal bruhati načrtov.

»Poznam upokojenega davčnega upravitelja; eden njegovih znancev...«

Zamahnil sem z roko.

»Razve se in katehet še knjige ne sprejme.«

»Vsaj povedal bo, kje in kako ... in ali je sploh upanje ...«

»Poznata se in lahko se zgodi, da nanese beseda ...«

»Stopil bi predenj in bi mu priznal, da si knjigo izgubil. Prava reč! Kaj ti more?«

Sedla sva v mestnem vrtu na klop, na koleno se mu je pripel metulj ...

»Te knjige se drži precejšen kos moje osebne časti. Ne jezil bi se, če bi mi bili dokazali pohujšanje v cerkvi. Če so drugi pretirano resni, se jaz smejem. Ne morem za to. Nemara sem se res smejal; morebiti se tudi nisem. Kaj vem, kakšen mi je obraz ob izvestnih prilikah ... Osebe s tem nisem žalil nobene. Če se dvigajo zoper me, je to omejenost, škodoželjnost, zavist in rdeče sovraštvo. In stremenje po odličnem redu ... lizunstvo, hlimba, grdobija vseh grdobij. V zadoščenje so mi ti nagibi, ko jih prepoznam, in od srca jim privoščim uspeh. V primeri s to gonjo je moja pregreha še dobro delo. To ve katehet, polovica razreda se tega zaveda. S knjigo pa je stvar taka: ne kaj je v nji, je poglavitno. »Sveti raj« je lahko zbirka ničvrednih razglednic. Poglavitno je, da je njegov, katehetov, da ga je posodil meni in da mu ga jaz vrniti ne morem, ker sem ga izgubil. Osebno mi je katehet tako malo važen, da izgubljam njegove knjige. Osebni uslugi njegovi se odzivam s pozornostjo ... Tu nekaj ni v redu ... Ne umeš?«

»Ne,« je odkimal Mirko. Gledal me je s široko razprtimi očmi, a umevanja ni bilo v njih.

»Tam on — tu jaz. Ali ni pravila, po katerem se moram vesti napram njemu tako, kakor se on vede napram meni. Pisanega pravila ...? Družba?«

»Mogoče ...«, je Mirko zastrmel v pesek. Mravlja mu je lezla po bosi nogi. Nog se je držala nesnaga treh tednov.

»Denimo, da knjige ne najdeš. Za koliko je katehet na škodi? Za tri goldinarje, kakor je rekel Štebàn. Še vedno bolje, da se je izgubila knjiga, kakor če bi se bil izgubil kamenček ...«

»Kamenček?«

»Mo j kamenček ...«

»To je res. Vendar ne morem primerjati škode, ki je ni, s škodo, ki je že napravljena?«

»Toda ali je sploh mogoče, da se osebna čast, kakor praviš, drži mrtve stvari, minljivega predmeta ...?«

»More se ...«

Ne, Mirko me ni umel. Prvič v življenju sva imela vsak svoje misli. In te misli niso bile enake. Več. Tuje so si bile ...

Sam! sem začutil prvič v življenju. O Mirku ne duha ne sluha. Le njegove umazane noge so bingljale raz klop.

Nenadoma te noge poskočijo, Mirko fleskne v dlan, oči mu zažare.
 »Eno ti obljubljam: če ima knjigo Milan, jo dobim. Ali hočeš?«
 »Poizkusi... a bo zaman,« se vdam s pomilovalnim nasmehom
 in razstala sva se težkih src.

5.

Če se zamaje še prijateljstvo z Mirkom — nevzdržno zdrčim nizdol: tako sem razsodil o sebi sam. Takrat se je že močno majalo. Trgale so se vezi, ki sem o njih mislil, da bodo držale vse življenje.

Edini, ki je tiste dni odkrito sočustvoval z menoj, je bil Slana. Očitil si je, da me je kot zagovornik premedlo branil.

Že četrť ure pred osmo me je čakal na hodniku.

»Tesno mi je bilo v prsih... zmeden sem bil... Dobro je, da se je tako končalo. Vest bi mi ne mirovala in kdo zna...«

Potolažil sem ga površno, razen tega sem mu priznal, da moje vedenje v cerkvi res ni bilo zgledno, iz česar sledi, da se je »proces« zame še ugodno iztekel. Tudi on, Slana, ima zasluge zame, ki sem mu zanje odkrito hvaležen. Ne vem, kako bi se mu... in kar je še besed, gladkih in praznih ter običajnih do ogabnosti.

Slana je vidno pomirjen odhltel pred menoj v razred.

Imel sem občutek, da mož dobro misli z menoj. Zdaj sem se domislil, da me je pravzaprav že vedno spoštoval. Ne glede na tisto sladkobo — nemara ima tudi njegov oče tako sladek obraz — mi je bil všeč takorekoč že od vsega pričetka.

Prvo potezo sem napravil še brez posebnega zaupanja. Poslal sem mu v klop besede evangelista Janeza: In v začetku je bila beseda..., tiskane v vseh jezikih sveta. Droben zvezek, poln prečudnih kljuk in kvak: Afrika, Indija, Honolulu... Bil jih je tako vesel, da je med veronaukom trikrat pozabil popraviti soseda, ki je bil prašan o izraelskem ljudstvu na poti skozi puščavo.

»Čul sem že o tej knjigi. Kaže nam, kako razširjena je katoliška vera po vsej zemlji.«

Pri tem me je gledal iz tako sinjih oči, da bi se mu bil najrajši kar zaupal...

Jedla je bolečina v meni, moral sem se izgovoriti! A še me je klical nazaj — spomin na Mirka. Skrivnost je to bila med nama, on sam je za mojo stisko vedel. Ali ne prelomim zvestobe, če natvezem svojo nesrečo še Slani?

Da, bila je nesreča! Neumnost je bila! Od hipa do hipa sem videl jasneje, da sem smešen, ne smešen — pomilovanja vreden! Kje sem se le nabral čudnega nazora o nekih obveznostih do kateheta, neodvisnih od dejstva, da je moj učitelj, da uči verouk, da je odgovoren za mojo dušo? Kaj sem le hotel, ko sem pri Mirku iskal pisanih pravil, norme

za družbo...? Smejal se mi bo katehet, kakor je strupen, in vrhtega mi bo dal še podobico... Napilim se katekizma, stvarjenje sveta in mašo, naj vidi, da tako umem svoje razmerje napram njemu! Na knjigo pa naj pozabi! Počemu mi jo sploh daje!

Ta trenutek je stopil katehet v razred.

»Slana, ali sem že govoril o štirih poslednjih rečeh?«

Natanko je vedel, da je celo poslednjo uro govoril o tem.

Slana, nevprašan, prične lekcijo na izust, kot da se je katehet po neprevidnosti dotaknil avtomata.

»Dovolj, dovolj... Tedaj nebesa!« Navdušeno je zakrilil z roko in se je ustavil pred menoj.

»Brodar, kaj so nebesa?«

Vstal sem in sem se molče zazrl v gumb na njegovi suknji. Vroče mi je prihajalo. Občutil sem bližino neprijetnih zapletkov.

»Kakšna so nebesa, Brodar?«

Zrl mi je v oči, jaz sem zrl v njegov gumb, tri, štiri dolge trenutke. Vse se je dvignilo v meni, da bi mu odkrito povedal, kaj se mi je pripetilo. Zdaj ali nikoli!

»Na dvanajstih slikah naslikana, kakšna so nebesa, Brodar?«

To je bil njegov pravi obraz! Rogal se je v dno duše razbolelemu človeku, sramotil je njegovo sramoto, naslajal se je ob njegovih mukah, redki, žlahtni keš srca mu je bila zgolj prilika, da pljuje nanj! Skrušenost, o, sladka skrušenost — kolika naslada njegovim živcem! Pet »Svetih rajev« da imam — služil bi zanje pet krvavih let, pod bičem, na galeri, prikovan — da mu jih morem zdajci zalučiti v obraz, usekali mu jih pod noge! Nisem Slana, in če me živega zazidaš! Sem, kakor sem — jaz, kdo mi kaj hoče!

Ne, to knjigo moram vrniti! Njegovo — njegovo moram najti, in če jo iz zemlje izgrebem! Do neba je plamenel moj obup, črno se je kadilo od njega...

Milan je dvignil roko. Odgovoril je mesto mene, kot da je plačan. Kot da je on dobil knjigo — in jo je izgubil.

»Če ti je popis nebes tako malo pri srcu, Brodar, da na najenostavnejša vprašanja molčiš, boš tudi »Sveti raj s podobami« vrnil in ga izročil Milanu. Do naslednje ure.«

»Že popoldne ga lahko ima.«

Milan je potrdil, da je slišal.

»Tepec!« me je pozdravil na hodniku Mirko. Naglo sem šel mimo njega in sem hitel — za Slano. Ustavil sem ga sredi ceste in sem mu povedal vse! Ne čudi, ne smej se mi, ne pomiluj me — pomagaj, pomagaj, pomagaj!

Slana je žalostno pogledal v tla.

»Spremi me malo,« je rekel skorajda z žensko obzirnostjo.

Šla sva nekaj korakov vstric.

»Ali sem smešen? Ni-li to — smola?«

»Smola je nekaj — slučajnega. Osmolimo se po neprevidnosti, nepazljivosti, v predrznem zaupanju v lastno spretnost — tebe pa je zadela nesreča. Nesreča ni naključje. Poslana je v tolažbo, preizkušnjo in rešitev.«

Njegove besede so kapljale na moje rane liki balzam. Mahoma so me zagnila čuvstva, ki sem jim bil vaje iz prvih let svoje življenjske zavesti in ki sem nanje pozabil...

Naša vzgoja je bila strogo verska. Še silni oče, neuklonjiv, nemara celo uporen, je vpričo nas iskal pomoči onstran vidnega sveta in se je brezuslovno podajal v višjo voljo. Njegova vera je bila trda, dogmatična, kot račun se je pri njem vse iztekalo. Sveta jeza ga je grabila, če je obsojal lahkovorneže in nevernike. Mlačniki so mu bili, kar božjemu Učeniku: topla voda v ustih, ki jo izpljuneš! Osebnost pobarvanih ver ni pripuščal. Opredeljal jih je med »moderne zmote«, slabosti novodobnega človeštva, ki so ga izvotlile do brezumnosti popolnena tehnika, pohlep po denarju, brezobzirna konkurenca na vseh toriščih človeškega stremenja — materializem kot svetovni nazor, kakršnega je videl udeleženega v večini prijateljev in znancev.

Molil je svojega Boga kot neizprosno oblast, ki utira pot usodi. Kot neskončno milost, ki te v zmotah vodi in te pravočasno svari pred brezni. Znamenja treba umeti — ne vsiljuje se ti glas vesti, je bila njegova izkušnja. Kazen za nepokorščino pa pride točno in neogibno. Slepec, ki se tolažiš s trenutno srečo, slučajnim blagostanjem, ki vesel in brezskrben živiš, ker si ušel osveti! Osveta se je skrila, a tema božje jeze bo planila tudi nate in te bo zatela!

Mama je v te nauke neomajno verjela. Očite kroge krivde in kazni je videla tudi ona. Vendar ji je bila vera nekaj več kakor dogma, račun. Skrivnost je to in zato molčimo! Oko še ni videlo, uho še ni slišalo, človeško srce še ni občutilo... Kako bi izmerila človeška pamet, ta najneznačajnejši organ človeške zavesti, načrte, snujoče se v Stvarnikovi glavi! Siva brada, mirno, a strogo oko, dlani, ki iz njih švigajo strele, pa tudi rosi milost in pokoj — to je bila podoba njenega Večnega, z oblaki in kori angelov in božjih duhov v ozadju. Njen Bog je bil oseben, zato se je pogovarjala z njim, kakor se pogovarjamo z dobrotnikom. Za otroških boleznih se je zatekala k njemu, sivo skrb vsakdanjo je tožila njegovim ušesom in ne dvomim, da ji je mir, brezskrbni pogled v bodočnost, brezmejno vdanost v vse, kar pride, dal On.

Slana mi tedaj ni bil tako tuj, kakor je pričal njegov obraz.

»So kapelice,« je razlagal Slana, »ki se v njih kaj prijetno moli. In so oltarji, ki je pred njimi uslišana vsaka molitev.« Pokazal je na vitek stolp sredi mesta in se je okrenil.

Žal, da se mi je za slovo zopet nasmejal s svojim sladkobnim smehom. Odhitel je, zibajoč se v ledjih liki ženska...

Kapelica lurške Matere božje, vsa prepeta s preprogami, natrpana z rožami, »obljubami« in »spomini« na srečno rešitev iz nevarnosti, zahvalami za pomoč, molki, križci, prstani, zlatimi lanci in srebrnimi naveski, je bila prazna. Ko pa sem stal pet minut za zadnjo klopjo, je oko razločilo med rožami žensko ručo, na stopnici pred lurško jamo upognjen moški hrbet, sredi gorečih in kadečih se sveč otroški obraz.

Stopil sem na cesto in sem bil miren.

Prišel mi je naproti z vsemi znaki slučajnosti — Mirko.

»V četrtek, to je dan pred veroukom, pridem popoldne k tebi.«

Prikimal sem mu prijazno, on pa se je sočutno nasmehnil.

»Doma ostani te dni, saj si bolan,« je rekel na videz užaljen, ko je zapazil, da nisem kaj zgovoren danes, in je odhitel.

6.

Dan pred veroukom sem bil zopet stari Ivan. Slana se je bil namreč pobahal pred razredom, da tudi jaz zahajam v lurško kapelo, in sošolci so me zbadali. Pozivljaj me je, naj ga zagovarjam, če so mu očitali »menišтво«, a meni ni hotela beseda z jezika. Zašel sem bil pod projektor smešnosti sam; doslej je stal pred javnostjo tako osvetljen edini Slana. Bog s teboj, Slana, če tako malo veš, kaj je prijateljstvo in zvestoba! Slana me je pogledal iz preparanih oči, grda poteza mu je zaigrala krog ust. Izdan? Zmučil je obraz v še slajši nasmeh, ki pa se je v njem zrcalila že nepritajena zloba...

Solnce je tedaj planilo v sobico, ko je odprl vrata Mirko. Še potrkal ni. Po domače se je razpoložil po zofi in je govoril na glas. Lasje so se mu spoprijemali nad ušesi, po čelu so se črtale potne pege.

»Mojo mater je predvčerajšnjim zadela kap. Zdaj tudi ne kuha več. Po živež hodim sam. Oprosti, da nisem cekarja odložil zunaj.« Tedaj šele sem zapazil torbo, ki jo je postavil poleg zofe na tla. Zeljnata glava je gledala iz nje.

Smejati sem se moral. Tudi on se je smejal.

»Tri leta že ni prestopila praga. Ognjišče — postelja, postelja — ognjišče: kri se ji je strdila, žila v levih možganih je počila... Položili smo jo na posteljo, ležala bo na nji do konca... Oče se je grabil za glavo, a kaj pomaga... S cekarjem na trg, dokler je v mošnji desetica. Ko je ne bo več, itak ne bo treba... Zaslužiti bom moral kimalu kaj... V najbližji bodočnosti se bo pokazalo, koliko bom moral zaslužiti, da se preživimo... Toda, kako je s teboj?«

Radovedno je uprl oko vame.

»Nisem ti maral braniti. ... So sredstva, ki o njih ni, da bi govoril. Slana že vé in tudi meni je znano ... Povej mi le, ali si mogoče knjigo medtem — našel?«

Odprl sem omaro, predal s knjigami. Tudi Mirko na zofi je iztegnil glavo.

»Ne pričakuj čudeža. Čudežev ni. Vsaj kadar jih treba, zaman upaš ... Prišel sem, da se pogovoriva do kraja. Moj poslednji predlog: Reci katehetu, da sem knjigo izgubil jaz. Posodil si mi jo, ker sem te bil poprosil zanjo, in — zdaj ni duha ne sluha o nji. Če je ni izgubil, jo je prodal. Pri njem je vse mogoče! Pooblaščaj te, da tako govoriš o meni; izmazal se bom potem že sam.«

»Katehet ne bo verjel. Katehet me pozna ...«

»Katehet pa tudi vé, da sva prijatelja in da meni slaba prede.«

»Da si jo prodal, ne bo mogel verjeti.«

»Kdo zna, ali bi je ne bil, da jo je dal meni. Tri goldinarje ... s štebànovimi tremi goldinarji sem rešen skrbi do sobote. Gotovo bi jo bil, tako ti povem ...«

V predalu so stale razvrščene moje maloštevilne knjige. Katekizem, prvo berilo, pesmarica, molitvenik, sveta Genovefa, ki mi jo je podarila za god Fefa ... Lej ga kljukca! Ali se ne sveti tam hrbet »Svetega raja s podobami«, knjiga z zlato obrezo, srednje debela, lična za oko kakor tudi srcu prikladna ...? Mehanično iztegnem roko in jo držim med prsti.

Mirko se zakrohoče nebrzdno. Tolče se z dlanmi po stegnih, poskakuje na zofi, da se potresajo fla.

Seže po cekar in že je s klobukom na glavi pred vrati.

»Čudež! Slanov čudež!«

Ker je včeraj in ves čas na tem mestu ni bilo, danes pa je, sem pojasnjeval jaz, ni dvoma, da jo je kdo vzel.

»Ali ti oče ne pregleduje knjig, ki jih prinašaš domov, preden jih bereš sam?«

»Najbrž je tako ...«

»Le vprašaj ga! Tudi »Sveti raj s podobami« je prebral od prve do zadnje strani že prvi dan. Katehetje so katehetje, očetje pa so papeži. Pomni to!«

Otipaval sem knjigo, bakroreze sem preštel, poduhal sem papir: resnična knjiga je, katehetov »Sveti raj«, ne sanje!

Ko sem se ozrl, Mirka ni bilo več. Skozi okno sem videl, kako meče bose pete v hrbet, cekar plava ... in kako se v zelenje mestnega vrta potaplja jadrna točka ... nič ...

KRONIKA TRENTE

ALIAS TRENTARSKEGA ŠTUDENTA II. DEL.

Joža Lovrenčič.

Šesto poglavje.

Kako je grof zidal Trento in kaj je napravil s trnom iz Kristusove krone. Dalje kako mu je bela gospa odsvetovala prvoten prostor za cerkev in kako je grof umrl, preden je mogel dograditi cerkev. Item kako je mlajšega brata, ki je dedoval, v sanjah obiskal in primoral, da je delo dokončal. In še o Pustinarjevi smrti.

VESELI so odzvali grofu se vojniki
in ž njimi drugi domačini
in v tiho Trento prišli dnevi so veliki:
ob Kumarjevi - Gibellinovi fužini
poslopje grofovo je vzrastlo in okoli njega koče
in grof prebival je med svojimi kot oče.
In da bi božji blagoslov priklenil na selišče,
trn Kristusove krone vzidal sam je skrivoma v stopnišče.

In ko so krampi in lopate in kladiva pela
in bila je družina delavcev vesela,
grof delal že za cerkev je načrt,
ki jo sezidati je hotel, preden bi poklicala ga smrt.
Ko prostor je izbral in dal že temelj je kopati,
delapso die ei apparuit mulier ignota v luči zlati,
odeta v plašč, ki samih zlatih lilij je blestel:
»Tu cerkev plaz podsul bi in jo s sabo vzel!...«

Poslušal jo je grof in drug kraj cerkvi je izbral
in kakor čudež rastla hitro je iz tal,
a vendar ni dočakal, da bi s svojimi ljudmi
zahvalil v cerkvi se dozidani Mariji Materi:
obolel je in je v Podgoro šel
in v rodnem gradu ga je smrtni sen objel.

Po smrti brat njegov je dobil Trento v last,
a ni se zmenil zanjo in ne, da bi v božjo čast
dozidal cerkev Materi Mariji Pomočnici
po zaobljubi braťovi v novi vasíci.

Pokojni brat ponoči k njemu je prišel
in z votlim glasom mu velel:
»Odpravi v Trento se in dokončaj, kar sem začel!«

In ker ni brigal se za opomin in se smejál,
ko zjutraj o ukazu bratovem je pripovedoval,
prikazal se mu je pokojnik drugo noč
in govoril je, vanj grozeče zroč:
»Poslušaj me in v Trento se odpravi, ker če v tretje bi prišel,
ko mlinski kamen moko bi te zmlel!«

In vstal je grof in je opolnoči
odpeljal iz Podgore se in celo dolgo pot
je gledal modro lučko, ki pred njim je šla,
in tesno mu postalo je okrog srcá:
»To duša bratova je, ki trpi in hodi tod
in ji miru in ji pokoja ni,
dokler zgrajena ne bo cerkev stala,
da v njej se zanj bo maša brala!...«

Ko grof prišel je v Trento, cerkev mala
je rasla in čez leto je dogotovljena že stala
ko bel labud na griču,
in ko se prvič zvon oglasil je, zvonilo je — mrliču:
umrl Dustinar je nesrečni
in šel za ženo uživati mir je večni.

Potreben ga je bil: po smrti ženini je ko izgubljen hodil
in jokal je in je o sinu blodil,
kako ga je prodal hudíču
in da nikdar ne bo se izvelícal,
a ko je umiral, pravijo, se je smehljal
in s sinovim imenom Bogu dušo dal. —

OB VODAH BABILONSKIH.

Anton Vodnik.

Ko pade žalostna noč na daljne goré,
nas grozno bolijo osamljene,
od daljnih pesmi izžgane
roké in oči,

in gledamo blede v večerne strani
 kot da vidimo tempelj, ki sam žari
 v zarji domači —
 mi pa sedimo sredi bridkega cvetja povodnih rož...
 o, črna je noč brez veselega petja...

Odkar so naše hčere žalostne
 kot te rože ob bregovih,
 kot ta voda tuja,
 dehtijo jim oči grenkó...,
 da grizejo mladeniči si ustnice z zobmi,
 da ne bi duše jim raztrgal jôk
 v veter in daljo dvignjenih rôk,
 ki vpijejo v boleš' noči...

In če vpraša kdo nas, ne znamo govoriti,
 le kot rogovi mogli bi v noč tuliti — —

*

In če priskačejo hčerke domače
 ob naše samotne vodé,
 da natrgajo rož si za temne lasé,
 sočutno jih vprašamo:

Joj, kaj vam bodo te rože grenké
 za vaše prelepe lasé?

Razširijo oči se jim, ročice zapojó:
 kakó, kako dehté sladkó!

Naše hčere žalostne
 z lasmi zakrijejo oči si
 in mislijo blede na daljno nebó:
 kakó, kakó sladkó...

ODLOMKI.

(Iz romana »Jernej Knafelj in njegovi«.)

Ivan Pregelj.

Bila so črna leta. Bila je lakota. Bila je vojska. Bil je Turek. Bila je kuga. Bila je jeza »stare pravde«, bilo je geslo »ubogega Konrada«. Bila so znamenja. Znamenje na nebu je bil zmaj, ki se je izkotal ob palici svetega Jakoba in je krono imel z desetimi zvezdami in še z enajsto, ki je bila po Janezu razodeli enajsti rog. Znamenje na zemlji je bilo tele z oslovsko glavo in človeškimi prsi, izpolnjenje Danielovih maozim, prilika gnusobe, blodnje in malikovstva s krono v tri gube. Še drugo znamenje na zemlji so bile bolezni: bolezen strašne sle, v ljudeh hotljivosti oslov in pastuhov; umazana bolezen, hotljivosti sestra, ki je imela imen od vzhoda v zatón: napoljska, galijska, hispanijska in še veselih nazivov iz obešenjaške šale in robotosti: ženski post, pereča ljubezen, vnetá nedolžnost in hudičev kres in so jo lečili s sublimatnim vinom in žafranom, pomešanim v lajnasto mast kuhanih zemeljskih glist. Bolezen nezmernih v pijači je bila podgróm, bolezen nezmernih v misli je bila melanolija. Vsi so bili bolni, beani v beanijah, bakalavreji in magistri, textuales in locales. Iz Ezopa so bili srditi in učeni in v okusu basniške besede je tedaj doumel »brat Luder«, wittenberški »labod«, pesem o »jagnjetu«, ki je »zmaja« premagalo in vzelo vso krivino sveta nase in odrešilo od žlahte do žlahte. Lepo je pel labod, a znamenja nad znamenja ni dal in zato je bilo mnogim, kakor je pisano, da se lačnemu sanja in je in se zbudi in je prazna duša njegova in se žejnemu sanja, da pije, in se zbudi in je žalostno njegovo srce...

* * *

Jernej Knafelj, predikant na Brdu, se je bil povzpel v zvonove farne cerkve v Kranju. Lepota razgleda v vedri jesenski popoldan je za nekaj trenutkov zbrisala topo in skoro blodno bridkost njegovih oči. Predikant je šel s sunkovitimi gibljaji svoje glave za zemljo na zatónu, jugu, vzhodu in severu, vse od škofljih v Loki in kaplana Wurtznerja pa do Šmarne gore in Grmade, čez Smlednik mimo nečednega pastirja Jurija Otave do Cerkljan, kjer je bil katoliški Hauman izpodrinil evangelijskega Krištofa Schwaba. Ravan je že tonula v motnem čadu sence in večera, v zlati luči je gorela le še jesenska zemlja vzdolž pod gorami, zemlja senarjev, drvarjev, kostanjarjev, mlakarjev in žabarjev, Podgorcev in Zaborščanov, ki so zavidali Dolince: sveta Katarina v lesu, sveta Sobota v lesu, Beli log pod cvetjem, Vevodni boršt.

Predikantu je zažuborela beseda iz ust in je bila polu kletev, polu pomilovanje:

»Nesrečna zemlja, ki te norijo farčiči in novi menihi, poluverci mali-kovski, seme hudičevo, ki sužnji in stražo streže Antikristu! Tvoj red je blizu, tvojim zapeljavcem sodec rojen in vzbujen. Smejem se. Smejem se ti, Krištof Treiber, neukretni blodež, lakomni stražar in orožnik nor-skega Tomaža Ljubljancana, ki je erbič zblode, zlobote in zločesti krgave, krivine in oholnosti. Smejem se ti, objestni ti telec, hlapčič zlo-dejev, ki si prišel za prascem Mercino in oslom Lathomusom, zadnji papežnik na pridižnici v Kranju, ki ni hotel roditi za moj glas, za duh gospodnji, ki mi je bil kakor vidcem in bogovcem...«

Žalostna pesem iz nižin je segla v predikantove besede in je posluhnil v globel.

»Tam pri teh vodah Babilon
smo žalostno sedeli...«

Predikant je trudno povetil svoj pogled nad mesto pod seboj, ki se je bilo vzveličilo v tri ulice od špitalskih vrat do stolpa nad Dolom, ki je leto za letom bruhal črne jate vran na mestno ozidje. Stisnjeno v to ozidje je živelo mesto iz polja in pristav, iz petaka, ki ga je plačeval tovarnik v Lahe, iz cehov, ki so živeli svojo topo vsakdanjost iz dedov v dede, iz vina, ki so ga imeli več ko vode, iz besniških drvá, iz sejmov svetega Marka in pondeljkov, ki so poznali tržiško usnje korduvan, šenčurške odeje, nakelske volnene jopice, loško platno, jeseniško železo, lonce iz Kovorja, krzno in kože od Kokre, smolo iz lesov na Jelovci, poljanske konjske prekupce, ajdo in med, lan in vitre in jazbečje sadlo, terijak, oglejski žafran, muransko steklo, adiantum aureum in nemški letak o davno pozabljenih turških vpadih, ki niso bili nič manj grozni od novih.

Predikant je motril strehe pod seboj, kakor so se vezale v treh pramenih, in je mrmral z ljubeznijo in študom, kakor je bila ali hiša evangeljskega moža ali dom papežnikov:

»Vzdajam vam dober večer, vi moji bojci in orožniki. Vam pa vzdajam hudiča in lajno, ki ne rodite za besedo čiste resnice. Boštjan Glaser moj, Štefan Bogat Treiberjev, Martin Kunstl moj, Jurij Nastran Treiberjev, Janez Jamnik moj, Klemen Raša Treiberjev, Boštjan Schlagen moj, Krištof Mernhardt moj, vdova Kristančeva moja, Omersa, Ahačič, Olben, Porent, Škrlj Treiberjevi, seme Antikristovo...«

Z ljubeznijo se je pomudil nad streho hiše svojega prvega tasta, gorečnika božjega in mučenika za čisto besedo, sodnika Janeza Jünauerja. Spomin na davno pokojno pridružno mu je omečil besedo:

»Agnes, du mein viellieb weylant Gemahel!«

Ko pa je zadel ob hišo Hermanove Katarine, ki mu je bila druga žena in prigrustna v prešušnosti, je zadrhtelo v njegovih trdih ustnicah in je mrmral:

»Faex Satanae, janua publica in nuptiis tuis caninis maledicta!«

Iz globeli je vstala nova pesem in je govorila verno, odločno in sovražno:

»Ne daj, Oče, naš ljubi Bog,
da bi od nas se vzel tvoj uk.
Zateri Turka, papeža,
kir zašpotujejo Jezusa ...«

Pesem je kakor prebudila predikanta. Z neskončnim hrepenenjem se je ozrl v smeri proti sorškemu polju in cesti v Ljubljano. Dva jezdeca sta jahala tam kakor da brodira sredi med zarjo in nočjo, ki je vstajala od vzhoda.

»Moj sin, moj Gedeon, jašeš, jašeš,« je mrmral oče in razširil roke daljnemu v pozdrav ...

* * *

»Gott Vater, Sohn und heil'ger Geist,
Ein wahrer Gott du bist und heißt.
Gib Hilf und Trost in aller Not,
Hilf uns zum Leben aus dem Tod ...«

Pesem srenje je ugasnila, tedaj je spregovoril predikant:

»Bog nas je v toge dal, med kamenje in tolčo nameril nam pot. Verjeli smo kakor v nebeško tovarištvo, v besedo čisto, v vojnico in varišico od žlahte do žlahte, da se ne bo razšla, da bo razsvečevala vesvoljni svet. Pa so kregulju peklenskemu podrastle kreljuti, pažlji hudičevi podrastli za rop, sovražim pribivale sile, da nas pojajo v vršo in mrežo kakor ribo polzečo, da nas vežejo s potami in lanci, s pretežno besedo, prinaredni, da umorijo život in porobijo dušo ...«

»Ljubil sem pismo kakor mati hlapčiča prvenčiča v plenah, pa mi ni bilo pridno. Bral sem pokončanje ženi na zveri s sedmimi glavami, veliki lotrici in obnožnji vseh kraljev sveta od žlahte do žlahte. Bral sem konec babelski hčeri, ki je slaborečila gospodnje ime, zlobila se, želovala po silovanju, polna hinjenja in hudobe, smradna v požrešnosti gol-tunje, mati razločencev, poluvercev, požrehov in požrtnikov v lajnu in govnu. Ljubil sem pismo, pa mi ni bilo pridno. Babelska žena je živa in močerol peklenski zija iz mlamola temnic ...«

»Pokljukal sem z molitvijo na vrata gospodnja: Zakaj si moč in silo dal zlodeju? Zakaj bojcem in blodačem in blodežem rasti? Pasjak gadji si otroval name, velikega farja robljenike umnožil, da podščukujejo in drastijo na verne moje in mene, ki sem truden rabotne reči. Nenavidljivcem si dal pribivati, nekazanim, da bi prenorili in obnoreli še eno

srce, ki ni bilo zatepeno in okorno v zadnjem orožniku resnice. Kje je Tvoja milost in prijazen? Ali nisi po bogovcu in vidcu obljubil, da boš sodec na mavri božji, maščavec po čislu in vagi za vse, kar si dal na počak, in da bo jeza Tvojih ust razpihala zoprnike kakor pirjevico in smotlako?» —

»Nisem hodil zblažnjenih poti, nisem rodil za basni in marnje zmanega sveta, bil sem glasen vabec k Tvoji besedi, trezev vina pijanega in imenja in blaga, sovraž lakomiji, hofarti in hotljivosti, nisem praznoval niti bil praznoviti, vpil veselja mi je bil prigrusten. Pa kaj imam? Lupine, zrno pak sem utrpel. Lasje so opolznili z moje glave, podsiveli so. Starost si mi dal, ustudil mojo kri in ogenj srca in le žejne duše nisi usopil. Znamenja, Gospod, znamenja nisi dal...«

Iz strašne žalosti je vzrastlo čudno v propovednika in je živo videl, da sovraži, da kolne. Kakor so stali pred njim, jih je cenil drzko in trdo: Schlagna za skopost, Glaserja za nezmernost pijače, Heinricherja za očito prešuštvo, Zemljaka za glupo hofartnost, Kunstlja za »okornost« trme in Benka za jezo hudičevo. In kakor da jih mora žaliti, je vzkliknil:

»Ali naj daje, kdor nima, in vzdaje mir, kdor ni potolažen? Za moj glas ne rodi Bog. Rodi za glas onih, ki svetce molijo, in kakor jih častijo. Rodi za glas šolarjev za čest svete Katarine in Gregorja, kovačev za čest Loja, vojščakov za čest Jurija, lotric za čest lotrice Afre.«

Že ni več propovedoval, že se mu je beseda trgala kakor v porog in smeh. Roke pa je bil vzdignil kakor za blagoslov.

»Vzdajem vam nauk, kakor je za boleš trebuha: pomagal bo sveti Erazem. Vzdajem za boleš otročnic: pomagala bo sveta Marjeta. Vzdajem za francosko rano: pomagal bo sveti Ciriacus pa tudi Britius. Vzdajem k zadnjemu za boleš duše: pomagal bo novi menih Miklavž Koprivec. In če novi menih ne bo, bo lajnasti komisarius Tomaž, deveti ljubljanski...«

Iz srenje je motno zaječalo. Baron Nikolaj Brdski, predikantov patron, pa je zaklical na glas:

»Gott bis mir gnedig! Here! Ihme sein Wort ist grob!«

IDIJOT MARKO IN ONI...

Andrè Čebokli.

»Marko. Mlad si. Lep si.«

»Jok — —! Dvajset let — —!« je skoro otroško zvonko odmele.

»Marko. Črne oči imaš.«

»Tudi Ilja jih ima —« Čudno so mu vziskrile oči in ves srečen se je zavrtel...

»Ali si že videl svoje oči?«

»Sem —: Ilja in Nikola in Jovo imajo vsi črne oče — —« in se je medtem speč ves srečen smehljaj, a v stran. Očem, katere so ga izpraševale in ki niso bile črne, se je plaho izogibal.

»Marko. Črne lase imaš.«

Iz sencà je utrgal las —:

»Jok — — — bele!«

In s čistimi, otroško mirnimi očmi se je zagledal v svoj sivi las...

»Vojak si, Marko, pa nosiš po strani glavo. Kmalu ti zleze čez rame. Ravno jo nosis!«

»Jok — —! Tudi Ilja jo nosi... in Nikola in Jovo — —« ter je še bolj nagnil glavo.

Mladi, lepi Marko je vsem bil kakor vse. Vsi so ga imeli radi. Vsi so se ž njim igrali. Vsi so ga žalili. Vsak ga je mogel okraštiti do vinarja, do drobtinice kruha... Samo topli ga še niso. Bali so se, da bi ne razbili svoje igračke: s čim naj bi se potem igrali — — koga naj bi žalili — — koga okradli — —?

Kadar so ga radi imeli v svojem krogu, tedaj so mu izkazovali svojo ljubezen z zazobnim posmehovanjem... Kadar so se ž njim igrali —, ga žalili — in ga okradli, tedaj so se pa na vse grlo smejali...

Na zelenem travniku je mrgolelo čez tisoč moških postav. Ena med njimi je bila Markova. Poveljniki so vpili, se drli... Ukročeni levi in figri pa so korakali tja, korakali so sèm... neštetokrat... in se nato oddahnili za par minut — še za naglo smrt prekrajko odmerjen čas! Druga slika je še zanimivejša: poklekali so in vstajali —; vrgli so se na tla, na tleh se iztegnili in se speč pobrali — —.

S krvavimi koleno in s podplutimi ustnicami so zaklinjali zemljo, zakaj jih še nosi v tem trpljenju — —?!

Vse tako je delal tudi nerodni Marko, dan za dnem vsem bližnjim v veselje in smeh.

Ko pa je med polurnim odmorom ležalo po travniku nad tisoč moških teles in se kadilo stočero cigaret, takrat ni smel počivati Marko: zakaj ukročeni lev se še ne boji medveda —! In Marko, ubogi medved, je moral na kričečo željo svojih tovarišev sam nastopiti v rekrutski areni, obdani z živim zidom iz lenih teles. V velikih, iznošenih čevljih, že razgret in izmučen, je moral sam poveljevati samemu sebi —, sam korakati —, poklekati —, se na tla metati —, se pobirati — —: tisočerim samo za zabavo!

Nato je iz tisoč grl zagrmel smeh — —. Vse za plačilo enemu: Marku, ki mu je pôč zalival oči in mu močil suhe ustne — —, Marku, ki jih je zahvaljeval z ječanjem — —!

Še več. V areno stopijo vojščaki, potrgajo svoje kolajne in jih pripnejo sladnemu Marku na prsi... Marko se nasmehne zlatim stvarcam in solza sreče se mu utrne nanje—: saj ni vedel, da jih je bila onim pripela smrt s tresočo roko... Nato pogleda kakor gospod po trumah svojih vojščakov — —.

In arena mu zarjove:

»Živio kraljevič Marko! — —«

»Živio naš kralj! — —«

— — — — —

Idijot Marko je bil premajhna žrtev celemu tisoču.

»Kje je še kak — —?!« je šel klic od moža do moža — glas, ki je bil lačen smeha...

»Morajo biti! Saj smo jih pred kratkim dobili.«

Globoko iz gruče zavpijejo:

»Tu je kar cela trojica!«

In med burnim ploskanjem, hropečimi klici in dušljivim smehom so Ilja, Nikola in Jovo upognjeni marširali v areno, ki je bila zastražena s strastnimi, krvi žejnimi očmi, medtem ko je tem zemlja pila kri — —.

Marko, bogat zaslug — —, je zdaj poveljeval. Tako glasno, da se mu je kar trgal glas. In Ilja, Nikola in Jovo so ga poslušali —, z ubogljivim nasmehom na ustnih in v očeh. Pa še tako vdano, da niso čutili kamna — —, da niso slišali smeha in ne videli od krohotanja solznih oči in penečih se ust — —. Ali so bili to še ljudje —, katerim ni več mar za slavoklice...?! —

Iz velikega mesta je prišel nadzorovat general. Hitro se je vse odigralo: general je šel molčé od čete do čete, molčé tudi z obrazom — —. Pod stoletnim hrastjem pa je stala še četvorica: Marko, Ilja, Nikola in Jovo. General je kar švignil mimo nje in za njim so komaj še odmele besede, ko da bi ne bile več njegove:

»Idijotje — ti in oni — —!«

Glas teh besed ni bil tih, a tudi preglasen ne; miren, brez strasti, čisto brezbarven. Temu podobna je bila tudi postava generalova: brez diha in kretnje —: izginil bi bil in še pes bi ga ne izsledil več...

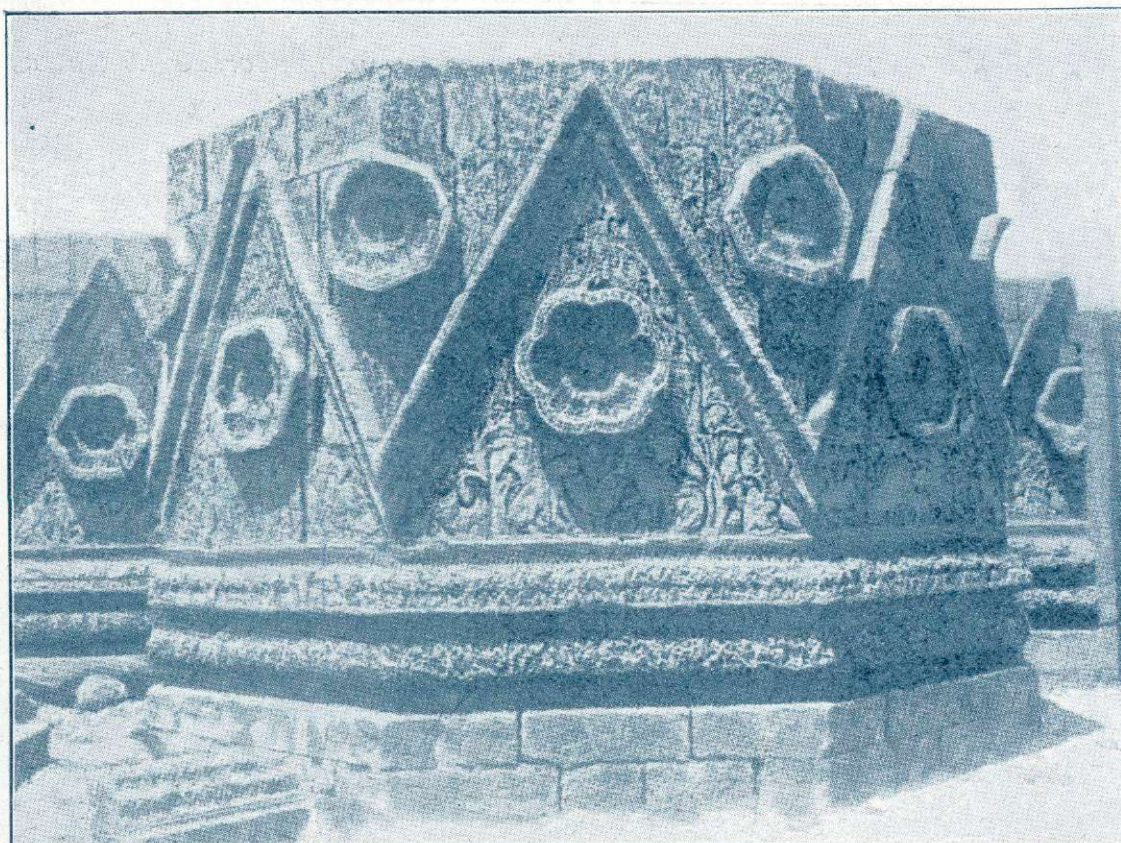
To ni bila jeza —. To ni bilo pomilovanje —. To je bil zopet zasmeh — —! —

Nato so bili Marko in njegova trojica še bolj zasmehovani. Od dne do dne strastneje. Arena je mislila že, da sme kar pljuvati nanje — —, da ji morajo obležati tu za zabavo in smeh — —.

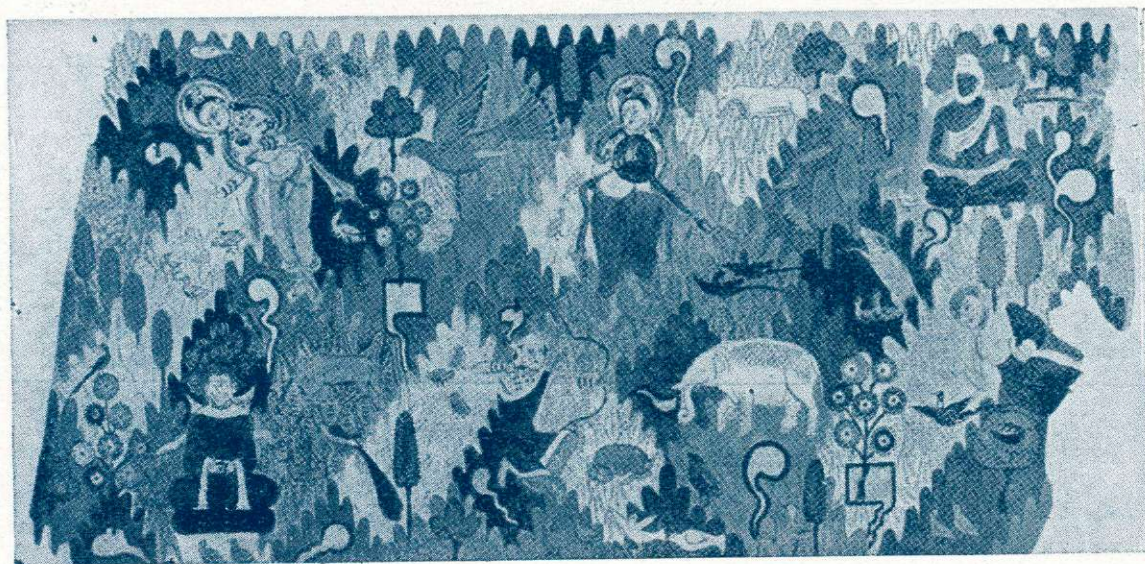
In ko niso bili več samim sebi podobni Ilja in Nikola in Jovo, tedaj pa so skušali gospodje, da bi se jih naenkrat odkrižali. Te igračke so jim pač postajale že strahovi...

Sl. 28. Rimsko-korintski kapitel.

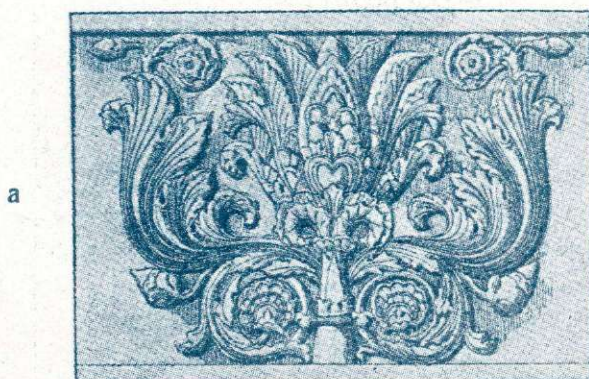

Sl. 29. Dekorativni pas gradu Mšalta.

c

Sl. 30. a) rob slike iz 14. jame pri Ming-Öi; b) slika iz dvorane pri Kirišu;
c) vzhodnoturkestanska slika.

a

b

Sl. 31. a) kapitel iz Tak-i-Bostana; b) kapitel pilastra iz Tak-i-Bostana.

Še vedno lepi Marko pa je ostal. Ni ga mikalo nikamor in tudi boljšega si ni želel. Mislil je, da je v tem, kar ima, vse življenje — —.

»Marko. Domov — bi šel rad?«

»Jok — —!«

»Marko. Kdaj pa...?«

»Nikoli — —!«

»Marko. Tudi po vojni ne...?«

»Jok — —!«

»Marko. Mati te bo iskala...«

»Naj išče — — —!«

»Marko. Mati bo jokala...«

»Naj joče — — —!«

Mladega Marka so bili nekoč vzeli materi kar s pašnika, ko je še ovce pasel, jim žvižgal in prepeval in se ž njimi razgovarjal... Njenemu srcu so ga odtrgali, ko so mu s strupenim zasmehom umorili mehko gorsko dušo —, gorko gorsko srce — —.

In danes joče mati in išče sina — in ne ve še, da sin je idijot.

KIRKE.

Verižniška komedija v štirih dejanjih.

Alojzij Remec.

ČETRTO DEJANJE.

Obednica v Bertini hiši. V ozadju dvoje oken z gardinami, med njima steklena vrata na balkon. Ob teh vratih na levi in desni dva visoka podstavka za cvetlice in na njih dve palmi v loncih. Na sredi dolga belopogrnjena miza. Na mizi cvetlice v vazah, krožniki in jedilno orodje, skodele, čaše, steklenice itd., vse v neredu, kakor je ostalo po sijajni večerji v pozni uri. Krog mize stoli. Na levi kredenca in na njej hladilnik z ledom in šampanjcem. Na desni igralna mizica in par stolov. Na levo peljejo vrata v predsobo, na desno v Krševanovo sobo. Sredi stropa gori električen luster. Zunaj mesečna poletna noč.

Na levem koncu mize sedi JANEZ, golorok, in spi, naslonjen z glavo na lehti.

Ob mizi sedita FERLIČ in WEISS. Ob okrogli mizici na desni kvartajo JAVORNIK, SOKLIČ in OŠABEN.

WEISS (s servijeto okrog vratu še jél). Gospod Ferlič, na pladnju pred Vami je še pol pečene piške z omako. Dajte mi jo!

FERLIČ (dá Weissu pladenj). Izboren tek imate, gospod Weiss. Nam se že kolca od jedi in pijače.

WEISS (si vzame piško na krožnik in jél). Jestli, piti, ljubiti, trgovati — to je moje življenje! Vi tega še ne znate, a se boste že naučili.

FERLIČ. Ošaben & Komp. še ni Vaša firma.

WEISS. Tudi Vaša firma ni napačna. Vaš družabnik ne gleda na vinar.

OŠABEN (vrže zadnjo karto na mizo). Pagať ultimo! Soklič, ti plačaš tisočak, ti, Javornik, pa nič.

SOKLIČ (vstane). Rekli smo, da igramo za čast!

JAVORNIK (vstane). Jaz plačam vse, kar sem dolžan.

OŠABEN (vstane, Javorniku). Od tebe ne zahtevam ničesar. (Sokliču.) Od tebe pa vse do vinarja, ker si stiskač!

SOKLIČ (Ošabnu). Za čast smo igrali. Zdaj si besedo snedel. (Vzame iz listnice bankovec in ga vrže pred Ošabna.) Ná, če si denarja tako lačen!

OŠABEN. Jaz denarja lačen? Soklič, sedaj odpri oči! (Zvije bankovec, ga prižge in si zapali cigaro z njim.) Tako sem jaz denarja lačen, gospoda slavna! (Sede k mizi na Weissovo stran.)

VSI. Izvrstno!

SOKLIČ (sede k mizi na drugo stran). Še krajcarje boš pobiral iz blata na cesti!

JAVORNIK (sede k mizi). Tako smo zaigrali čast in denar!

WEISS (Ošabnu). Bogve ali je bilo kaj škode? Bankovec bi si bili morali prej ogledati, ali ni ponarejen.

SOKLIČ (Weissu). O ponarejenem denarju le molčite, gospod Weiss! Berta mi je izročila oni teden stoinpetdeset tisočakov, o katerih bi prisegel, da so šli skozi Vaše roke. Tri četrtine jih je ponarejenih.

WEISS (ironično Sokliču). Koga se boste sedaj držali, gospod Soklič, mene ali Berte?

SOKLIČ. Obeh.

WEISS (Sokliču). Nikogar ne morete prijeti, ljubi prijatelj! Za take posle ni sodišča, kvečjemu policija in državni pravdnik.

SOKLIČ. Tudi tam bom iskal svoje pravice. Orehek Vas ima še zapisane!

Od leve vstopi oprezno kakor po prstih OREHEK s klobukom in palico v rokah.

OREHEK. Dober večer, gospodje! (Obesi klobuk in palico na obešalnik.)

Vsa družba se ozre v Orehka in se rahlo vznemiri.

SOKLIČ (Orehku). Ob tej pozni uri, gospod Orehek? Sedite! (Mu odrine stol kraj sebe.)

OREHEK (sede). S polnočnim vlakom sem prišel. Nisem mislil, da Vas še vse dobim tu.

SOKLIČ. Bertin god praznujemo.

OREHEK. Kje je gospodična, da ji čestitam?

FERLIČ. Zunaj na balkonu z ženinom Krševanom. (Pomenljivo.) Njuno zaroko bomo praznovali, kakor vse kaže.

OREHEK (kakor da dvomi). Tako, tako ... (Vsej družbi.) In drugače, gospoda?

WEISS (se po kratkem molku opogumi prvi in odgovori Orehku drzno). Vse dobro, slavna policija! Povejte rajši, koga lovite! Morda – Berto?

OREHEK (Weissu). Prej pridete Vi in vsi drugi na vrsto ...

FERLIČ (Orehku). Kaj bi slepomišili! Pijte! (Nalije Orehku čašo.)

OREHEK. Hvala! (Izpije čašo in se ozre pomenljivo po družbi.) Kakor vidim, imate vsi slabo vest, da se me tako bojite.

OŠABEN (Orehku). Jaz se Vas prav nič ne bojim.

JAVORNIK (Ošabnu). Črni graben!

FERLIČ. Ta zadeva že davno spi.

JAVORNIK. Kakor vse Vaše in Bertine zadeve, vse njene proklete zadeve.

OREHEK (važno). To tajnost Vam lahko razodenem: zadeve Črni graben res ni več. Včeraj je bil zaslišan kot zadnji – gospod Krševan, Bertin ljubljeneec.

VSA DRUŽBA (se začudi). Ah! Tudi on!

JAVORNIK (oporeka). On je poštenjak!

FERLIČ. Prvi je imel svoje prste pri tistem lesu.

OREHEK. Nedolžen je v tej stvari bolj kakor Vi, jaz, vsi, ki smo tukaj. Berta sama ga je izdala. Ona ima dober nos, gospodje – a topot se je ukanila. Nekaj visi v zraku, gospodje, nove zadeve rastejo, ona jih sluti, a je zgrabila tam, kjer ničesar več ni. Akt o tistem lesu je ležal že zaprašen, pozabljen v registraturi, in to, kar je Krševan povedal, ga ne bo rešilo moljev.

FERLIČ. Tudi jaz mislim tako. A zakaj je potemtakem Krševana ovadila?

OREHEK. Ker je mislila, da sebe reši tam, kjer zanjo ni več nobene nevarnosti.

JAVORNIK. Ni res ... Ovadila je Krševana, da ga potegne k sebi, da ga priklene nase. Hotela ga je narediti sebi enakega, ga zapresti v svoje mreže, da omaga in pade njej v naročje. Ljudje božji, kako ga mora ljubiti ta vražja ženska!

OREHEK. Kaj nas to briga! Jaz vem druge stvari, o katerih se Vam še ne sanja ... Zadeve zore ... Jutri, pojutrišnjem, čez teden potegne veter in zadeve mi bodo padale v klobuk kakor zrele hruške ...

JAVORNIK. Zrele ni prav povedano, gospod Orehek. Kakor od črva načete hruške, recite!

WEISS. To je dolgočasen pogovor, gospodje! (Si odveže servijeto.) Prišel sem, da se tu poveselim in Berti čestitam za god in zaroko, a ne, da poslušam detektivske zgodbe o Pavlihi! (Izpije čašo.) Vsi smo enaki pod božjim solncem. Danes meni, jutri tebi! Jaz se nikogar ne bojim.

FERLIČ. Jaz tudi ne! Dijmo, gospoda!

VSI izpijejo do dna. FERLIČ naliva čaše iznova.

FERLIČ. Zapojmo! (Javorniku.) Idi h klavirju!

JAVORNIK vstane in odide skozi leva vrata v predsobo, odkoder zadoni melodija pesmi:

Kol'kor kapljic, tol'ko let
Bog nam daj na svet' živet' itd.

Vsa družba poje, kakor da se hoče v divji veselosti otresti strahu pred pravico in bodočnostjo. WEISS stopi tačas k oknu na desni in gleda skozi zastor. Nenadoma dá z roko znamenje, naj utihnejo. Vsi nehajo peti. Na klavirju še par akordov, nato tišina, kakor bi presekal. JAVORNIK se pokaže na levih vratih in obstane na pragu. Vrata z balkona v ozadju se nenadoma odpro in vstopita BERTA in KRŠEVAN.

BERTA (proseče). Ali mi moreš odpustiti?

KRŠEVAN (sočutno, a odločno). Boli me vse to. Skoraj si mi zaigrala moje poštenje.

BERTA. Zato bom kaznovana do smrti...

KRŠEVAN odide naglo, ne da bi se ozrl po družbi, skozi vrata na desni, BERTA sede po kratkem obočavljanju k mizi v sredo, vsi drugi med mučnim molkom na stole krog nje, razen OREHKA, ki ostane v Bertini bližini.

BERTA. Zakaj ste utihnili? Veselite se, prijatelji! Pijte! (Si gre z desnico preko čela in ugleda Orehka.) Kdaj ste prišli, gospod Orehek?

OREHEK (se pokloni Berti). Pravkar, gospodična. Dovolite, da Vam čestitam za god in... (Proži Berti roko.)

BERTA. Ne, ne! Vaše čestitke ne sprejemem, dokler mi ne poveste, čemu ste prišli ob tako pozni uri.

OREHEK (nekako v zadregi). Prav res, gospodična, samo čestitat...

BERTA (skoraj nervozno). Ljubi prijatelj, na očeh Vas poznam, da ne govorite resnice.

OREHEK (še bolj v zadregi). To se pravi, tudi napol službeno...

BERTA (nestrpno). Povejte odkrito, koga iščete!

OREHEK. Malenkost, gospodična! Vašega hlapca Toneta je zmanjkalo iz zaporov pred par dnevi. Pri begu je skoraj pobil stražo, ki ga je hotela ustaviti. Morda se skriva kje pri Vas?

BERTA. Že mesec dni ga nisem videla, siromaka... (Stisne Orehku roko.) Torej hvala za čestitke! Nocoj bi Vam dala roko in Vas povabila za mizo, če bi tudi mene iskali...

OREHEK. Hvala, gospodična! Jaz Vas ne bom nikoli iskal...

BERTA. Saj je vseeno... Pijte, gospodje! (Ferliču.) Ferlič, nalij!
(Dvigne svojo čašo.)

FERLIČ nalije Berti.

BERTA (izpije čašo do dna). Zdaj bi pila, pila do smrti! Šampanjca na mizo!

FERLIČ vzame iz hladilnika steklenico, jo odpre in nalije kelihe.

WEISS (medtem). Slovesen trenutek, gospoda! Kdo bo govoril?

JAVORNIK. Jaz!

BERTA. Ah, in Janez spi, nevzdrumno spi...

JAVORNIK. Budili smo ga že, a se ne gane, tako se je napil.

WEISS (potrka z nožem ob čašo, vstane in govori). Gospodje! Nisem govornik. Naj Javornik pove v pesniški besedi, kaj nas navdaja ta trenutek, ko želimo Berti vso srečo, njej, ki jo vsi ljubimo. Treba je samo, da ji damo častno mesto, ki ji gre med nami. Roža bajnih vrlov ne sodi na stol navadnih ljudi! (Ferliču z gesto proti podstavkoma za cvetlice v ozadju ob vratih balkona.) Podstavek za cvetlice, gospod Ferlič!

FERLIČ. To je misel! (Vstane, dvigne z enega podstavka posodo s palmo in jo postavi na tla.)

BERTA. Weiss, kam merijo tvoje besede? (Vstane.)

FERLIČ odrine Bertin stol in postavi na njegovo mesto podstavek za cvetlice.

WEISS (Berti). Na piedestal, Berta, da sprejmeš kakor boginja naše čestitke!

BERTA (se zasmije). Tu gori naj sedem? Bom. Dvignite me!

FERLIČ in OREHEK dvigneta Berto in jo posadita na visoki podstavek.

JAVORNIK. Trgovstvo in postava ti dajeta mesto, ki ti gre, Berta!

BERTA. Kako nizki ste! Pridigala bi Vam, nemarneži, a se Vam bom samo smejala. Tako bi se smejala nocoj, da bi me slišal ves svet... Tudi Janez me mora slišati! (Ferliču.) Daj mi čašo, Ferlič!

FERLIČ dá Berti kelih, ona ga izpije v dušku in zažene proti Janezu.

JANEZ (dvigne glavo in si mane oči). Kdo se upa?

BERTA (Janezu). Jaz! Poglej me, Janez, nocoj sem boginja! Poslušaj, kako me bodo slavili!

JANEZ. Pijani smo, Berta... (Nagne polagoma glavo na roke in zopet zaspi.)

WEISS (Javorniku). Krasnoslovite, gospod učitelj!

JAVORNIK (vstane in govori slovesno). Gospoda, mi se smejemo, a domovina žaluje... Oko se mi solzi, ko gledam prilike na svobodni naši zemlji...

WEISS (Javorniku). Napitnico, gospod učitelj, ne političnega govora!

SOKLIČ. Zdaj, zdaj bo zajokal, vinska bridkost!

JAVORNIK. Gospodje! Vampirji hodijo po naši zemlji in pijejo kri iz njenih žil. Kdo misli na naše ljudstvo? Nihče! Ko slavimo god gospodične Berte, vem, sem jaz glas vpijočega v puščavi, ko Vam kličem: mislite na ljudstvo! (Berti.) Berta, ti praznuješ danes svoj god v sreči in bogastvu in boš slavila morda še veselejši dan. Samo to ti kličem na pot, ki te pelje k zvezdam: ne pozabi našega ljudstva! S to željo dvigam čašo! (Dvigne kelih in trči z Berto, ki ji je tačas Ferlič nalil nanovo.)

VSI vstanejo s svojih stolov, se gnetejo krog Berte, trkajo z njo in ji napijajo. Tačas se vrata na desni odpro, KRŠEVAN vstopi, opravljen na pot, in obstane. Družba pod njegovim pogledom ostrmi kakor okamenela.

BERTA (ko ugleda Krševana). Andi, tako praznujem ta večer! Javornik mi je govoril napitnico.

KRŠEVAN. On je napisal že tri ovadbe proti tebi!

JAVORNIK. Sem. Na ves glas povem: sem! Iz ljubezni do domovine, prijatelj Krševan... (Se zlekne kakor pijan na stol k mizi.)

KRŠEVAN (Javorniku). Iz zavisti, prijatelj domovine!

BERTA. Weiss mi je dal ta visoki sedež!

KRŠEVAN. Da pase oči na tvojem telesu, Berta!

WEISS (Krševanu). Obožujem jo že davno, gospod profesor!

BERTA. Ferlič in Orehek sta me dvignila sem gor!

KRŠEVAN. Jutri te strmoglavita za ovaduško nagrado, če jima bo kazalo.

OREHEK. Tako ne boste govorili, gospod Krševan! Naznanil Vas bom.

KRŠEVAN. Moje roke so čiste... V Vaši mreži so druge ribe!

BERTA. Tudi Soklič je trčil na moje zdravje!

KRŠEVAN. Soklič, moj najljutejši tekmeč! Nocoj je krotak kakor golobica...

SOKLIČ (plane s stisnjenimi pestmi proti Krševanu). Varujte se! V obraz Vas udarim!

KRŠEVAN. Samo mezinec dvignite! Moja desnica je še krepka in zdrava!

SOKLIČ se potuhne in umakne za Bertin sedež.

BERTA (Krševanu). In jaz, Andrej? Kaj daš meni za slovo?

KRŠEVAN (Berti). Ti? Ti sediš nad njimi vsemi kakor boginja z zlato palico v roki. V svinje jih je izpremenila ta čarodejna palica — moč tvojega bogastva — in niti žele si več ne, da bi postali ljudje. Po vseh štirih bi morali lesti krog tebe. Ko se jih naveličaš, jih naženi v stajo in jim nasuj želoda v korita!...

BERTA (se zmagoslavno nasmeje). Ali slišite, prijatelji? Kdo izmed vas je že tako govoril?

Molk.

KRŠEVAN (se nenadoma zdrzne). To mi je gorelo vse te čase v prsih... Zbogom, Berta!

KRŠEVAN odide naglo na levo. Molk.

BERTA (po premolku). To je bilo slovo edinega človeka, ki je bil med nami.

OŠABEN (si prvi opomore). Mene ni imenoval, gospodje!

BERTA (Ošabnu). Zato se imenuješ sam!

WEISS (Berti). Profesor ostane profesor. Ljubil te je, Berta, zato te ni potisnil med nas. Naj ti ne bo žal po njem! Ugonobil bi te bil s svojo modrostjo.

BERTA. Vi me ne boste. Zdaj veste vsi, kaj ste vi, kaj jaz. Pijte! (Ferliču.) Ferlič, nalij!

FERLIČ naliva, vsa družba sede k mizi.

WEISS (Berti). Zdaj si prosta, Berta! Izbiraj, kdo izmed nas naj pride na profesorjevo mesto!

BERTA. Tisti, ki se prvi izpremeni zopet v človeka.

JAVORNIK (maja brezupno z glavo). Te moči denar nima. Do smrti bomo lezli po štirih...

BERTA. Kje smo, prijatelji? Ali ni več ljudi na svetu? (Zatopljena vase.) Noč je. Po cesti beži človek, ki ga je bilo groza med nami. Kdo mi ga privede nazaj?

Ta hip se vrata na levi odpro in vstopi TONE v razcapani obleki. Za hip obstane in strmi v luč, kakor bi ga bolela v oči žarka svetloba. Desnico drži nepremično v žepu.

TONE (Berti). Po plačilo sem prišel, gospodična, in po svojega dekleta!

BERTA (Tonetu). Ob tej uri? Beži, če ti je prostost draga!

OREHEK (vstane in stopi proti Tonetu). Prijeti Vas moram! Pobegnili ste iz zavora in stražo skoraj ubili.

TONE (se umakne za korak nazaj). Petero jih je z menoj. Karabinke imamo in polne žepe nabojev.

OREHEK (Tonetu). V imenu postave, Anton Podbregar, vdajte se! (Hoče seči v hlačni žep odzadaj, da bi potegnil samokres.)

TONE (je bliskoma potegnil z desnico samokres iz žepa in ga nameril na Orehka). Stoj! Roke kvišku! Ena, dve...

Nemir med družbo. Nekdo zavpije: Ne šalite se! OREHEK dvigne roki, TONE stopi k njemu in mu z levico potegne samokres iz hlačnega žepa odzadaj.

TONE (se umakne za korak). Tako, sedaj smo prijatelji! (Shrani Orehkov samokres naglo v žep in naperi svojega proti družbi.) Na vojni sem se navadil takih opravil, gospodje! Tri korake nazaj!

Vsa družba razen Berte, ki sedi kakor okamenela na svojem mestu, se umakne v gruči na desno.

TONE. Lepo v vrsto, da bom vsakogar videl!

Vsi se vstopijo v vrsto ob desni steni.

TONE. Kdor se gane, dobi kroglo v glavo! (Berti.) Gospodična, svoje poštenje sem zapravil za Vas, v zaporih sem se pobratil z roparji, tatovi in ubežniki. Zdaj sem prišel po plačilo.

OREHEK. To je roparski napad, izsiljevanje!

TONE. Tiho! Svoj zaslužek terjam, gospodje! Drobtinico tistega, kar smo Vam nanosili mi mali ljudje na mizo. Ko sem videl sijati dvoje oken v noč, nisem več zdržal na pustih cesti.

FERLIČ (Berti). Berta, par stotakov mu vrzi!

BERTA (Tonetu). Škoda, da nisi prišel prej, Tone. Posadila bi te bila tja, kjer je prej sedel edini človek...

TONE (Berti). Ne govorite, gospodična! Zaslužek hočem.

BERTA. Zunaj v pisalni mizi je denar. Roza naj ti odklene! Vzemi, kolikor hočeš!

TONE (se obrne k vratom, ne da bi koga izpustil iz oči in zakliče v predsobo na desno). Roza!

ROZA (v predsobi). Vse sem slišala!

TONE. Vzemi, kakor ti je gospodinja ukazala! Doli pred vrati me počakaj!

WEISS. Te zabave niso prijetne.

TONE. Takoj boste rešeni. Kako lahko bi se zdaj pozabaval z vami! Šest življenj in šest smrti je v moji desnici, vse drugo v levici! Vendar ne zahtevam drugega kakor da se obrnete v steno, da ne boste videli mojega slovesa! Okrenite se, gospodje!

Vsi se obrnejo v steno.

FERLIČ. Zadnja ura nam bije...

BERTA (ploskne z rokami). Kakšni junaki!

TONE. Nisem ropar, gospodična! A gorje, če se kdo ozre! (Stopi k Janezu in ga strese za ramo.) Janez!

JANEZ (se vzdrami in pogleda Tonea). Ti, Tone? Ali si jo unesel? (Vstane.)

TONE. Čez morje pojdem. Zdaj jemljem slovo.

JANEZ. Glej ga in... (Ugleda v Toneovi roki samokres.) Čemu ti je to? To ni fantovsko!

TONE (pokaže proti desni). To je za one tamle! Mesec dni sem čakal, da mi po kanclijah s protokoli in zaslišanji rešijo pravdo. Naveličal sem se in šel iskat sam svojo pravico...

JANEZ. Dečko si! In ni ti stola ti ne ponudijo, ne grižljaja kruha, ne požirka vina! Sedi, jej in pij!

TONE (Janezu). Za kapljo vina te prosim in za malo prijaznost.

JANEZ (nalije Toneu čašo). Pij, kolikor hočeš! Bog te živi!

JANEZ in TONE trčita in pijeta.

TONE (izpije v dušku. Mudi se mu). Janez, skrbi, da ne bo nihče stikal za meno. Dve minuti zadržuj še vse tu! Da bodo poslušni, ti pustim samokres na mizi! (Položi samokres pred Janeza na mizo.)

JANEZ. Tvoj prijatelj sem.

TONE (dá Janezu roko). Zbogom, Janez!

JANEZ. Zbogom, Tone! Nič več ne bo ljudi v hiši, ko odideta še ti in Roza!

TONE (odpre srednja vrata na balkon). Ti še ostaneš!

JANEZ (Toneu). Zakaj tam skozi? Tam ni vrat!

TONE. Tu je krajša pot! En sam skok in si prost kakor veter v noči! (Izgine skozi srednja vrata.)

JANEZ (stopi z rokama na hrbtu k Berti). Glej, glej, kaj se je vse zgodilo ta kratek čas, ko sem jaz spal! (Se zasmije.) In sanjalo se mi je, prečudno sanjalo! Ti si svinje pasla, Berta, in si naenkrat zažvižgala in so vse pritekale k tebi. Dvigale so rilce in te poslušno gledale. In čudno! Ena je gledala kakor Ferlič, druga kakor Weiss, tretja je imela Sokličeve oči. Vsi tvoji prijatelji so bili zbrani krog tebe. In jaz sem rjul od veselja, ko sem jih vse po vrsti spoznal. Bil sem lev in tulil kakor naš bernardinec, ko gleda v mesec...

BERTA (Janezu). Ne govori! Odpri vrata in naj gredo!

WEISS (ne da bi se ganil). Berta, ali ima Janez samokres v rokah?

JANEZ. Če bi bil te volje, bi morali po štirih iz hiše... (Gre k desnim vratom.) Pot je prosta, gospodje.

Na desni se vse zgane, vsi gredo naglo k obešalniku in iščejo svoje stvari.

JAVORNIK. Ali nisem rekel: ljudstvo trpi? Eden je prišel za vse in nam to povedal.

OREHEK (vzame z mize svoj samokres in ga spravi). Samokres mi je le pustil...

OŠABEN. Jaz bi bil drugače naredil, če bi bil tako prišel k meni!

WEISS (Ošabnu). Zakaj niste sedaj pokazali, kaj znate?

OŠABEN. Za druge se ne bom pehal.

WEISS (Berti). Berta, zdaj vidiš, kaki junaki so bili med nami. Jaz se ne štejem mednje...

BERTA. Pustite me, zaspana sem! (Prekriža nogo vrh noge, se nasloni s komolci na koleno in nagne glavo v dlani.)

SOKLIČ. Jaz pravim: idimo skupaj! Lahko nas čakajo!

OREHEK (Janezu): Tudi ti si bil v zvezi z njimi in si se le delal, da spiš. Naznanim te!

JANEZ (se široko nasmeje). Jaz bom Vas naznanil, da nas niste varovali. Ali sem jaz ribe lovil in mrežo prerezal, ko je bila že zadrgnjena?

OREHEK (Janezu). Žaliti se ne pustim. (Se obrne k drugim.) Gospodje, slišali ste!

JAVORNIK (Orehku). Ničesar nismo slišali, ničesar ne vemo. (Berti.) Zbogom, Berta!

VSI se zgnetejo skozi leva vrata. JANEZ gre za njimi in se čuje, da zaloputne in zapahne težka vežna vrata v pritličju. Nato se vrne in odpira okni v ozadju in balkon.

BERTA (dvigne glavo in vpraša trudno). Janez, kaj je?

JANEZ. Okna odpiram, da se izkadi ves ta smrad. Ni več človeka v hiši.

JANEZ ugasne luster na sredi.

BERTA (govori zatopljen vasa). Svet se je pogreznil... Trudna sem, da se ne morem ganiti... Janez, nesi me spat!

JANEZ gre k Berti, ki mu zdrkne s podstavka v roke kakor otrok, in jo odnese na desno.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

Prevel in razložil J. D.

III. del: RAJ.

VIII. spev.

Pesnik se je povzpел — v družbi z Beatrico — na tretji planet, na Venero. Tu — v verzih 1–12 — najprej popravlja zmotno starodavnikov, poganov, ki so po krivici menili, da od te lepe, čiste zvezde izvira blazna, grešna ljubezen (il folle amore). Samó ime ima isto s pogansko božico Venero, čigar mati je bila Diona in čigar sin Kupidon je bil — kakor pripoveduje Vergilij — sedél v podobi Enejevega sina Askanija v naročju kartažanske kraljice, nesrečne Didone.

Zeló poučljivo je, kakó različno se na raznih téh planetih pesniku duhovi javljajo: na Mesecu — sp. III., vv. 1–33 — se mu je zdelo, da vidi reflekse ogledala, dasi so bile prave duše blaženih; na planetu Merkurju — sp. V., vv. 100–139 — se mu je približalo nebroj svetlih luči, ki so pele in plesale in ga pozdravljale; in ena izmed njih — cesar Justinijan — mu je dala vsa zaželjena pojasnila. In kakó se mu duše javijo tukaj? Kakor se v plamenu razločijo iskre in kakor se v soglasnem petju razločijo posamezni glasovi, takó pesnik čisto dobro razloči v siju zvezde nebroj svitov, luči, ki se vse vrtijo v kolu in ki — zapazivši ga — hite k njemu, bolj naglo, nego more z mrzle višave planiti veter na zemljo. (Ti duhovi se vrté v kolu zaeno z angeli, pokretniki posameznih planetov; pokretniki najvišjega — devetega — nebesa, ki je takozvani *primum mobile*, so serafi, in od njih izhaja vrtenje vseh ostalih planetov.) Iz svitov se razlega divno petje hozana. So to duhovi čistih, ki so se na zemlji odlikovali z ljubeznijo. Tudi v nebesih plamté od ljubezni, ne od tiste blazne, ki srca žge in pali, ampak oč čiste, angelske. Vv. 13–30.

In kakor mu je na Merkurju govoril duh cesarja Justinijana, se mu tu približa duh — pozneje spozna, da je to Karel Martel — z izjavo, da vsi tu zbrani srčno želijo, utešiti mu vsako željo, ker je sreča in veselje bližnjega njih lastna sreča in veselje. Vv. 31–39.

Dante se ozre v Beatrico, s pogledom samo vprašujoč, če sme govoriti; s samim pogledom mu Beatrice privoli. Nato pesnik vpraša duha, kdo je; svit vzžari z večjo močjo — to je v Raju znak večjega, novega veselja — ter se razodene, da je Karel Martel. Bil je najstarejši sin Karla II. Anžovince, rojen je bil leta 1271., za ogrskega kralja kronan leta 1290., umrl leta 1295. Iz besed blaženega duha sledi, da je Dante v življenju kraljeviča poznal in da ju je celo vezala vez prijateljstva. Najbrž ga je videl leta 1294., ko se je mladi kraljevič nekaj časa — s sijajnim spremstvom — mudil v Firenci. Ako bi bil živel, bi bil podedoval po očetu spodnjeitalsko kraljestvo, ki sta mu na severu meja rečici Tronto in Verde, v. 63; podedoval bi bil tudi Provanso, kakor, tudi Ogrsko; tudi Trinakrija (Sicilija, ki iz Etne, dvigajoče se med rtoma Mte Peloro Ina severul in Mte Pacchino Ina jugul, žvepleni dim puha — praznoverno ljudstvo pa je mislilo, da biva v gori velikan Tiféj) — bi bila še rada pokorna Anžovincem, ako si ne bi bili ti sami s slabim vladanjem odtujili Sicilijancev, pred vsem glavnega mesta Palerma, takó da je prišlo do krvoilitja ob takozvanih Sicilijanskih večernicah leta 1282. Ta kraljevič je bil ljubezni vreden vsled svojih lepih lastnosti; zato ga je Dante postavil na Venero. Ne takó pa njegov mlajši brat Robert, kralj neapeljski; bil je

skopuh, njegove čete — lačenbergerji iz Katalanje (Španije) — l' avara povertà di Catalogna — so izžemale ljudstvo in sejale nezadovoljnost s francosko vlado.

Poveličani duh — Karel Martel — spozna radost pesnikovo ob tem nenadnem srečanju, in sicer jo vidi v Bogu kakor v ogledalu. Ko se Dante začudi, kako se je mogel od takó radodarnega očeta (Karla II.) roditi sin skopuh (Robert), mu duh razlaga (vv. 94—148): »Samó po sebi bi se res moralo iz enakega vedno enako roditi; toda ob spočetju in rojstvu človekovem deluje tudi previdnost božja, ki se poslužuje planetov; ta modrost božja, ki meri na srečo vseh stvari, doseže vselej svoj namen, nezmojljivo, kakor puščica, ki točno pride v svoj cilj. Brez te previdnosti božje bi se svetovje podrló (nastal bi »podor« namesto »veleumetnine«). Previdnost božja hoče med drugim tudi to, da ljudje prebivajo družno, kakor je učil že Aristotel, skolastične filozofije mojster; to pa ne bi bilo mogoče, ako ne bi imeli ljudje različnih zmožnosti. In zato se rodé ljudje s takó različnimi darovi: eni so slavni zakonodajci (Solon!), drugi vojskovodje (Kserkses), tretji svečeniki (Melkizedek!), četrtri izumitelji (Dajdalos!) itd. In ko planeti vtiskujejo svoje vplive ljudem, niso navezani na slavne rodbine. Še celó dvojčki so lehko zeló različne čudi (Ezav in Jakob!); slavni ustanovitelj Rima, Romulus, je bil sin neznanega očeta in so ga morali pripisovati vojnemu bogu Martu. Lehko bi na zemlji ljudje srečno živeli, ako bi vsak zavzemal tisto mesto, za katero ima sposobnost. Toda vi, ljudje, sami vse narobe delate, ko silite posameznike v stanove, za katere niso rojeni in poklicani.«

Verôval — v svojo škodo — stari svet je,
ljubezen da žarí, ki srca pali,
iz Venere, ki tretji naš planet je;

- 4 zató daritve so, obljube opravljali,
 a ne le njej samó v zablodnji oni,
 ampak so tudi čast izkazovali
- 7 Kupídonu in bóginji Dioni
 kot materi, kot sinu, ki pravlíca
 ga na kolena dala je Didoni;
- 10 po Veneri nazvala govorica
 je zvezdo, ki zre v solnce zastrméla
 zdaj kot večernica, zdaj kot danica. —
- 13 Ne vem, kakó na njo sva se povzpela;
 da v njej sem, mi dokaz bilà je slava
 Gospé mojè, ki lepša je vzžaréla.
- 16 Kot v plámenu se iskra razpoznavá
 in v petju enoglasnem čuti dva je,
 če eden glas drži, drug potresljava:
- 19 ták v zvezde soju več svitóv sijanje
 sem vzrl: bolj, manj so brzo se vrteli,
 primerno môči pač bogospoznanja.

- 22 Iz mrzlega oblaka prihrumeli
nikdar ne bi ták nagloma vetrovi,
da leni, zvezani se ne bi zdeli
- 25 njemu, kdor videl je, kák so svitóvi
prispeli k nama divni, iz vrtenja,
ki so izvor mu serafi - duhovi.
- 28 Iz srede tistih pa svitóv javljenja
ták milo se glasilo je »Hozanal«,
da poln še zdaj za njim sem hrepenenja.
- 31 Približa se od tam mi luč neznana,
neznana dé: »»Mi vsi bi srčno radi,
da duša ti pri nas bo razigrana.
- 34 V en krog z nebes Prvaki — v lepem skladi —
mi krožimo; enó željó imamo
z njimi, ki velel v pesmi si jim mladi:
- 37 »...ki tretji krog vrčite z umom sámó...«
Zbog tebe — ták te ljubimo dehtivo —
za hip radi od rajanja nehámo.««
- 40 Oči so se ozrle mi spoštljivo
v Gospó mojò, ki mi odgovorila
je s svojimi prijazno, privoljivo.
- 43 Pogledal v luč sem, ki mi ponudila
je toliko: »O, kdo ste, mi povedi!« —
beseda moja ginjena je bila.
- 46 Kák vzradostila se po tej besedi
je tista luč, v povečani radósti,
v vse večjem, lepšem siju! Ob tem pogledi
- 49 prevzetemu mi dé: »»V cvetu mladosti
me zgubil svet je; da se ni zgodilo,
svet manj, ki vžil jih je, bi imel bridkosti.
- 52 Veselje moje tebi me je skrilo;
sred žarkov skrit sem, ko da se zabubil
črvič je sviloprejni v svojo svilo.
- 55 Zeló — imel razlog si! — si me ljubil;
rodila cvet in sad bilà bi mlada
ljubav, da nisem prej — življenja zgubil.

- 58 Provansa, ki so meja ji z zapada
— po zlivu s Sorgo — Rodana bregovi,
bilà mi, da bom dedič njen, je nada;
- 61 bil nada mi Italije rog z gradovi
Gaéta, Bari... doli do Catone,
kjer Tronta, Verda v morje vró valovi.
- 64 Že kras sijal na čelu mi je krone
dežele, ki jo Donava izpira,
brž ko bregov ostavi nemških spone.
- 67 Trinakrija prelepa tudi — (ktera,
kjer rta sta Pachin, Pelor, dim puha
v zalivu, ki »široko« ga zatira —
- 70 puh ni Tifej, no žveplo tam se kuha —)
ne bi, da jaz živim, za Anžovine,
za kri mojè krvi, bilà tàk gluha.
- 73 Al vlada naša zle vršila čine
je nad ljudmi; da vpil je, to je krivo,
Palermo ves: »Francoz naj vsak pogine!«
- 76 Da brat okó imá bolj uvidljivo,
bi lačenbergerjev iz Katalanje
ne zval na dvor, kar tàk mu je škodljivo.
- 79 Ker komur je poverjeno vladanje,
ne preobkladaaj ladje — nje blaginje
če mar mu res je — v plen vodé brezdanje.
- 82 Očetu dobrih rok sledil žal! sin je
skopuh, ki té bi trebalo mu vzgoje,
da ne bi svoje sámó polnil skrinje.«»
- 85 »Gospod moj, radostno srcé je moje
ob tvojem govoru; in ker to Bog je,
ki tàk v obličje zró oči mu tvoje,
- 88 kot jaz zrem va-te, Bog, ki vzor in vzrok je
vseh blagrov, in ker vir mojè radosti
zreš v Njem, to nov radósti mi razlog je.
- 91 In zdaj — radóstnega — negotóvosti
me reši, ki jo vzbujaš z govorico:
Kakó grenkôba vzraste iz sladkosti?«

- 94 To njemu jaz; a meni on: »»Resnico
ti dém; kar je doslej z a tabo stalo,
odslej ti bode stalo p r e d zenico.
- 97 Lej, Bog, teh sfer, ki pneš se k njim, gibalo,
to če: prihodnjosti Njegovo znanje
tem velekgrogom moč naj bi vlivalo.
- 100 In ne le bistvo vseh stvari notranje
se v Umu najpopolnišem zrcali,
no tudi bistev vseh ohranjevanje.
- 103 Zato vsi vplivi, ki s teh sfer so pali
in padajo, vsi padajo smotrêno,
kot strela, ki jo strelec v cilj izpali.
- 106 Da ni ták vse smotrêno urejêno,
bi bili učinki sfer, kjer hodiš, liki
podór, ne umetno delo, dovršêno;
- 109 so t o , ker umetník nad umetníki
je Prvi Um; in bitja preuzorna
so angeli, teh zvezd tu pokretníki.
- 112 Naj reč ti bo še bolj svetlà, prozorna?««
»Nikakor,« — dem — »saj vidim, da priroda
bit mora v tem, kar treba, neumorna.«
- 115 Speť duh: »»Kaj deš, bilà li to bi škoda,
če človek družb, držav naj ne gradí si?««
»Bilà bi!« — dem — »za dvom tu ni povoda.«
- 118 »»Sožitje moreš misliti ljudi si,
ne da imeli razne bi poklice?
Pač ne, če prav učijo Mojstra spisi.
- 121 Do te — sklepaje — je prišel resnice;
tu zadnji sklep: Kjer razna je rastlina,
tam nujno v zemlji že so razne klice.
- 124 Pozná Solone, Kserkse zgodovina,
Melkizedeke tudi, in očeta,
ki — zrakoplovec — je upropastil sina.
- 127 Narave vaše vosek od okreta
teh velekgrogel svoj pečat dobiva;
palač al koč ni skrb pri tem planeta.

- 130 Zato se ločita vsled tèga vpliva
 Ezav in Jakob, in je rod Kvirina
 temán, da mati ga za Martom skriva.
- 133 Bilà pač vedno slična čud bi sina
 roditelju, če ne bi ji branila
 skrbnà očesa božjega bistrina.
- 136 Skrivnost — prej zad — pred té je zdaj stopila;
 povrh naj še ta nauk te odeva
 v dokaz, kàk mi oseba tvoja mila:
- 139 Človeška čud je seme, ki poseva
 ga kmet: če tla neugodna so brez vlage
 in solnce če ne sije, slabo uspeva:
- 142 če od narave dane bi podlage
 vam mar bilò, in nje vršit zapoved,
 imeli bi ljudi tam doli blage;
- 145 takó pa silite v svetá odpoved
 tegà, ki meč naj sukal bi z desnico,
 na tron pa, ki je rojen za propoved;
- 148 zato vam voz je šel raz kolesníco.««

SEN.

B. V.

Izza daljnih gozdov je mesec vstal in nagnil srebrni vrč svoj,
 da zacurljalo je na baržunaste trate belo vino.
 Nekje se je ptič prebudil in zapel v tišino.
 Fantič je vtonil v tihi smeh levkoj.

HELENIZEM NA VZHODU.

(Nekoliko metodike.)

Vojeslav Molè.

V članku »Smisel zgodovine upodablajoče umetnosti« sem opozoril na metodično postopanje, ki je — kakor sploh v vsaki panogi človeške znanosti — prvi predpogoj uspešnega delovanja. Kakšna pa naj bo umetnostno-zgodovinska metoda? Kakšna so njena vprašanja in kako jih stavi? — Ker v kratkem članku seveda ni mogoče podati izčrpne slike, se moramo omejiti samo na najbistvenejše, najvažnejše točke.

Težkoče te metode se začenjajo že pri predmetu samem, ki ga umetnostna zgodovina obravnava. Umetnostna zgodovina je historična veda, njena dejstva — in dejstva so predmet vsakega historičnega postopanja — pa so umetnine, ki se že po svojem bistvu močno razlikujejo od navadnega splošno-zgodovinskega dejstva. Kajti medtem, ko so ostala historična dejstva samo enkratna, določena že po svoji časovni, krajevni in splošno-razvojni vzročni zvezi, prihaja pri umetnini še nekaj drugega v poštev. Umetnina je historično dejstvo, ki živi svoje lastno življenje, ki učinkuje ne samo pri onem občinstvu, za katero je bila ustvarjena in mu bila namenjena, ampak tudi pri drugih, mnogokrat veliko poznejših pokolenjih in je seveda — če je ohranjena — predmet našega lastnega estetiškega preživljanja. Razna pokolenja pa zastopajo seveda različno, pogostokrat diametralno nasprotno čuvstvovanje in duševno reagiranje na en in isti umotvor, različno umetnostno hotenje. Prezreti pa tudi ne smemo tendenčnih primesi, ki se — četudi mnogokrat nezavedno — vrinjajo v presojanje umetnin ne samo svojega, ampak tudi preteklega časa. Kakor je stališče »l'art pour l'art« -izma napačno, ker je vsako umetnostno ustvarjanje več ali manj spojeno tudi z drugimi elementi, ki niso samo čisto umetnostnega značaja, tako je pogostokrat tudi težko izločiti vse ne-umetnostnozgodovinske elemente iz presojanja historičnih umetnin, ker se lastno naziranje vriva med presojevalca in umetnino; izrazit primer za to trditev nam nudi XIX. stoletje s svojimi klasičističnimi, romantičnimi, neohelenističnimi, socialnimi strujami itd., ki so vse močno pobarvale razna stališča napram umetnosti preteklih stoletij.

Rezultat tega spoznanja pa je, da umetnina sama na sebi, kakršno imamo pred seboj, še ni absolutno historično dejstvo, ampak da postane dejstvo šele kot umetnina, kakršna je bila v vzročni zvezi svo-

jega postanka in odmeva, ki ga je našla v svojem sodobnem občinstvu, kateremu je bila namenjena. To njeno vzročno zvezo in njen odmev pa more določiti edinole stvarna metodična kritika, ki izlušči vse tuje primesi ter postavi umetnino v njen lastni čas in prvotno ozračje. Le takšna kritika izpodbije tla diletantizmu, ki je na tem polju še bolj razširjen in še bolj prepreča pravo spoznanje kakor pa v drugih panogah znanosti. Temelj tega diletantizma pa je lahko razumljiv: izhaja iz napačnih premis, ki so povečini prav popularne in priljubljene: iz nekakšne romantične mistike, ki se ji zdi vsaka znanstvena analiza umetnostnih pojavov naravnost greh, in pa iz naziranja, da je umetnost — ker je vsakomur pristopna — tudi že vsakomur vsestransko razumljiva.

Kot historična veda se mora umetnostna zgodovina seveda posluževati historičnega kritičnega postopanja, v kolikor se to pač dá prilagoditi posebnostim njenega predmeta, in razume se že samo po sebi, da se mora ozirati na vse zgodovinske vire, ki morejo le količkaj pojasniti vprašanja postanka in odmeva umetnin in tvornosti posameznih umetnikov, — da jih mora kritično pretresti, da mora iz celote izbirati in jo omejevati ter slednjič izložiti rezultat v jasni in pregledni obliki. Glavni cilj vsega raziskovanja pa ostane seveda: prodreti skozi spoznanje vzročnosti oblik do duševnih »zakonov«, ki so bili temelj tem in ne drugačnim oblikam, izkristaliziranim v umetnini.

Bolje kot teoretično razpravljanje pa nam pokaže metodično postopanje par primerov, in sicer takšnih, pri katerih še ni izrečena zadnja beseda in ki so še vedno predmet živahnih diskusij.

Med najzanimivejše in obenem najvažnejše pojave zgodovine upodablajoče umetnosti spada brezdvomno vloga umetnosti poznega helenizma v nadaljnjem razvoju umetnosti srednjega veka — na vzhodu in zahodu. Antika predstavlja ne samo v splošno-kulturnem, ampak tudi še posebej v umetnostnem oziru enotno zaokrožen svet. Četudi gotova vprašanja zgodovinskega razvoja še niso — in bržkone nikdar ne bodo povsem — rešena, nam je njena pot vendarle vsaj v glavnih črtah več ali manj jasna in jo moremo zasledovati od prvih prazgodovinskih začetkov tja do »razpada« antičnega sveta. Pri tem mislim seveda predvsem na rdečo nit te zgodovine: na grški element, ki se razširi iz majhnih začetkov na ozemlju raznih grških plemen zlasti v dobi, ki sledi pohodom Aleksandra Velikega, na ves teritorij sredozemskega kulturnega sveta, dobi mogočno oporo v kozmopolitični rimski državi, toda sega še veliko dalje preko njenih meja. Ko pa se obenem z razpadom rimskega cesarstva začenjajo izpreminjati tudi kulturne podlage tedanjega človeštva, stopijo tudi v umetnostni tvornosti čisto novi činitelji na plan. Saj tudi ni čuda. Rimska država je imela že na svojem lastnem ozemlju celo vrsto tujih, negrških in nerimskih

ras in narodov z lastno kulturno in umetnostno preteklostjo, pri katerih je helenizem seveda prišel do veljave, toda se je deloma sam navzel tujih primesi, deloma pa moral kmalu odstopiti svoje mesto prerobenim in nanovo oživiljenim starodavnim tradicijam. Ko pa so padle meje in so rimske dežele preplavili novi »barbarski« narodi, ki so stali doslej izven rimskega oziroma helenističnega kroga in so začeli živeti svoje lastno »kulturno« življenje, je seveda prišlo do izraza tudi njihovo lastno umetnostno hotenje. Antična tradicija pa se ni dala kar naenkrat premagati ter se je — ne povsod enako — zlasti ponekod čedalje bolj uveljavljala, predvsem s pomočjo krščanstva, ki je obenem z ostanki antične kulture prinašalo v takrat že več ali manj kanoničnih osnovnih oblikah tudi ostanke antične umetnosti.

Toda narodi in kraji, ki prihajajo pri tem v poštev, so popolnoma različni. O Bizancu na tem mestu ne bomo govorili, ker je Bizanc poglavje samo zase in so helenistični temelji njegove umetnosti neoporečni, četudi pri njenem postanku in tekom njenega razvoja vloga orientu nikakor ni bila majhna; toda Bizanc je obenem nekakšen prehod med vzhodom in zahodom, — obdajajo ga pa čisto različni svetovi. Med vsemi kulturnimi in obenem umetnostnimi formacijami, ki nastanejo v poantičnem človeštvu, pa je morda najzanimivejše to, kar se izvrši na evropskem severu in pa na azijskem vzhodu; na severu najde gibanje svoj končni klasični izraz v gotiki, na vzhodu pa se razvija iz njega na eni strani islamska umetnost, na drugi strani pa vodijo poti še dalje na vzhod in se zlivajo slednjič v veliki tok indijske in kitajske umetnosti. Prav zato pa je ravno ta faza najpoznejšega helenizma v upodabljanju umetnosti neprimerno važna, ker nam njeni prehodi — mogoče — pomagajo razkriti skupne točke umetnostnega razvoja starega sveta kot celote.

Če hočemo torej metodično razjasniti problem vloge helenistične umetnosti in njenih metamorfoz v srednjem veku na vzhodu in zahodu, moramo postopati tako, da bo vsak dvom o pravilnosti našega mišljenja izključen. Najvažnejši so seveda spomeniki sami in pa viri, ki nam jih morejo na ta ali oni način pojasniti. Tu pa prihajamo do jako važne točke. To, kar je še do nedavnega časa tvorilo in večinoma še skoraj izključno tvori tvarino, na kateri zasleduje umetnostna zgodovina razvoj oblik umetnostne tvornosti, je bil material, ki so ga nudili umetnostni spomeniki, spadajoči več ali manj v krog evropske kulturne zgodovine, med katere lahko še prištevamo tvornost starega orientu. Takšna omejitev tvarine leži že v razvoju umetnostne zgodovine kot znanosti in je vsaj deloma plod humanizma in zgodovinskih nazorov renesanse. Že pri prvih zastopnikih, ki prihajajo kot umetnostni zgodovinarji v poštev, se pojavlja zgodovinska ideologija, ki tvori — četudi mnogokrat nezavedno — jedro poznejših naziranj. Pojavlja se shema:

grška oziroma rimska antika kot zlata doba umetnosti, srednji vek kot čas barbarstva, ki je prekinil nadaljnji razvoj prve zlate dobe, in renesansa kot resnični preporod antike, njeno naravno nadaljevanje in napredek. Takšno pojmovanje je bilo čisto naravno, zlasti v italijanski (Cennini, Ghiberti, Vasari so bili Italijani) in pozneje splošno-latinski mentaliteti, ki je zrla v romanskih narodih vodilno raso in naravne, neposredne potomce rimske tradicije in kulture. Ti pojmi so se pozneje seveda izčistili, zlasti so se izpremenili nazori o umetnosti srednjega veka, — tradicija one prvotno renesančne sheme pa le ni ostala brez vpliva in tvori v glavnem vendarle tudi še dandanes hrbtenico raziskavanj o umetnostnem razvoju. Ali pa je to popolnoma upravičeno?

Na vprašanje o začetku upodablajoče umetnosti nam dandanes ne odgovarjajo več samo najstarejši spomeniki grškega arhajizma — čedalje popolnejša postaja slika o tako zvani prazgodovinski umetnosti pri najrazličnejših narodih in plemenih, pri čemer nam pojasnjuje še marsikaj tudi primer z umetnostjo tako zvanih primitivnih narodov, ki so se še ohranili na prvotnejših kulturnih stopinjah. Stari orient se nam nikakor ne zdi več tako enoten pojem, kakršen se je zdel še pred nekaj desetletji, čedalje jasnejše postajajo vezi, ki vodijo daleč nazaj do skupnih izvorov umetnostne tvornosti starega Egipta in Mezopotamije. Kakor pa se na tem starem zahodu neprestano širijo krogi spoznanja, tako se širijo tudi na vzhodu in z nanovo odkritimi spomeniki prihajajo na plan tudi novi, doslej neznani historični činitelji, s katerimi moramo računati, govoreč o umetnostnem razvoju. Seveda — v kolikor imamo opraviti z umetnostjo evropskega zapada, z umetnostjo dobe, glede katere je vsak dvom izključen, ne bomo rušili one sheme, katero sem omenil in ki je — kakor slednjič vsaka shema — samo zunanji pripomoček; toda kakor hitro prestopimo meje tega evropskega kroga, ne smemo pozabiti, da je bil svet velik tudi onkraj helenizma, in ne smemo skušati natezati vse mogoče pojave umetnostnega življenja na Prokrustovo postelj antike in njenih tradicij. S takšnimi pojavi pa se predvsem stikamo, kadar hočemo zasledovati poti poznega helenizma v obmejnih deželah njegovega vpliva.

S kakšnimi spomeniki pa imamo v tem slučaju opraviti? Na evropskem severu prihaja predvsem v poštev umetnost Ircev, Germanov in Slovanov, na vzhodu pa umetnost Perzije za časa Arsakidov in Sasanidov, takozvana gandharska umetnost na mejah Indije in slednjič umetnost stoletij zgodnjega srednjega veka v vzhodnem Turkestanu. Ostanimo na vzhodu.

Za bližnji vzhod nam nič ne more tako dobro pojasniti razvoja v celotnem umetnostnem pojmovanju kakor dekorativna plastika oziroma ornamentika. Oglejmo si n. pr. sasanidski kapitel (slika 31. a)

iz Tak-i-Bostana, ki je nastal približno okoli l. 600. Motiv okraska je enotno preprost. Tvorí ga rastlinsko steblo, iz katerega se razraščajo listne vitice, ki se zvijajo v krogu navzdol in nosijo na svojem koncu cvet, ter veliki listi, ki rastejo iz stebela navzgor, se deloma zvijajo proti stebelu nazaj, deloma pa se pnejo navzgor in na ven ter nosijo na vrhu novo manjše steblo in cvet; steblo samo pa se končuje v volutah in debelem cvetu, obdanem od plastičnih listov. Če primerjamo ta kapitel z rimsko-korintskim kapitelom, kakršen je podan na sliki 28. in ki je karakterističen za pozno-helenistično plastično ornamentiko, najdemo v obeh primerih mnogo skupnega. Sasanidski kapitel je približno skomponiran po istem načelu in njegov dekoracijski motiv je še vedno isti plastični akantov list, ki je bil glavni motiv helenistične dekorativne plastike. Izpremenjen je le v toliko, da so listovi zobci zarežani veliko globlje v list, celota pa je le ostala takšna, kakršna je bila, in čisto v helenističnem pojmovanju so podane tudi še volute. Vendar pa opazimo tudi stvari, ki so v primeru z onim rimskim kapitelom novosti; obrisna črta listov je vzporedna z drugo notranjo nazobčano črto, vsak list nosi globoko zarežano naznačene, med sabo vzporedne, podolgaste žile; jedro cveta pa obdajajo akantovi pollisti, ki so čisto plastično zloženi. — Kakšen je torej rezultat našega primerjanja? Sasanidsko osnovno dekorativno čuvstvovanje, kakršno se nam zrcali v navedenem primeru, je še vedno plastično in naturalistično, je v svojem bistvu še vedno antično, kažejo se pa vendar že tudi začetki nečesa novega, kar nam mogoče še bolje pojasni primer pilasterskega kapitela iz Tak-i-Bostana (slika 31. b).

Akantove čaše na vratu so sestavljene iz tako zloženih listov, kakršne smo opazili pri prejšnjem primeru. Dekoracijski motiv kapitela samega je isti kakor pri prejšnjem kapitelu, isto steblo, od katerega izhajata spodaj dve zaokroženi vitici; listi pa so tukaj že čisto drugače obravnavani. Izpremenili so se iz prejšnjih masivnih, polnih, težkih zvojev v ploščate zložene polliste, iz katerih izhajajo na koncu cvetovi — nekaj, kar prav nič več ne odgovarja poprejšnjemu naturalizmu. Oba primera (slika 31. a in 31. b) slonita torej na antičnih osnovnih motivih, toda medtem ko prvi po svoji kompoziciji in pojmovanju še ne nasprotuje helenističnemu plastičnemu naturalizmu, se drugi že veliko bolj oddaljuje od tradicije; plastičnost stopa že nekoliko v ozadje, pojavlja se ploskovitost — in iz akantovega lista se razvije motiv, ki tvori jedro poznejše ploskovite islamske ornamentike, takozvane arabeske.

S tem razvojem je v zvezi še drug primer. Znan je znanstven spor, ki se je razvnel radi dekorativnega friza na pročelju gradu Mšatta v sirijski puščavi (slika 27. in 29.). Strzygowski vidi v tej zgradbi spomenik zelo zgodnjega časa ter ga postavlja v V., kvečjemu

v VI. stoletje, drugi pa, zlasti E. Herzfeld, ki je svoje mnenje podprl predvsem z umetnostno - zgodovinskimi argumenti, se zavzemajo za mnenje, da je grad nastal šele za časa omajadske dinastije. Vprašanje časovnega postanka je sicer važno, ker se s tem izpremeni razvojna perspektiva, — toda v bistvu pa ostanejo elementi, značilni za ta spomenik, vendarle isti, tudi če se pridružimo Herzfeldovemu nazoru. Friz predstavlja dolgo ploskvo, ki jo deli v cikcakah lomljen akantov sima na spodaj zaprte in zgoraj odprte trikoše, noseče v sredini — zgoraj osmerokotne, spodaj pa okrogle in vrezane — rozete; cela ploskev pa je pokrita s plastičnimi ornamenti kakor z dragocenimi čipkami. Motivi, ki sestavljajo dekoracijo, so nenavadno zanimivi. Da so kraki trikošov prav za prav antičen akantov sima, sem že omenil; njegovi akantovi listi so še vedno plastično-masivni, toda obenem tudi že globoko izpodklesani ter učinkujejo tako s svojim reliefom slikovito, ker prihaja kontrast med svetlobo in senco do veljave. Ravnotakšni so tudi listi in profili, ki pokrivajo izdolbene rozete in okvir, kraseč spodnji del trikošov. Vsepošod se pojavljajo še čisto antični, helenistični dekoracijski motivi — od akantovega lista do astragala in lesbijskega kymatija. — In vendar že osnovna kompozicijska ideja tega okrasa ni antična; neantičen je že način, kako je akantov sima zlomljen v cikcake in so trikoši, ki vsled tega nastanejo, okrašeni z rozetami. Da se ta stari ornamentalni motiv nenkrat tako docela drugače uporablja, mora imeti brezdvomno svoj notranji vzrok in je verjetno mnenje, da moramo iskati vzroka v tehnični potrebi, — seveda ne v tej kameniti tehniki mšattske fasade, ampak v leseni ali stukaturni tehniki pravzorov te umetnosti, ki pa so za enkrat vendarle samo še hipotetični; primer, ki se za to navaja iz vzhodnega Turkeštana,¹ kjer nudijo nekaj podobnega tempeljske ograje, je zaenkrat še problematičen, dokler ne pridejo na dan jasnejši medčleni celega razvoja.

Je pa še nekaj drugega, kar ni več helenistično na tej dekoraciji mšattskega pročelja. Prostor med velikimi trikoši je ves zapolnjen z motivi, ki nas spominjajo na akantov motiv kapitela iz Tak-i-Bostana, a so vendar drugače uporabljeni. Rastlinski motiv, mestoma prepleten z živalsko ornamentiko, se razvija iz središčne točke v neskončnih vrstah krogov in spiral ter prekriva do zadnjega celo trikošno ploskev; je naturalistično gledan, listnati motivi pa se na mnogih mestih že izpreminjajo v to, kar smo lahko opazili pri sasanidskem pilastru: v listnato palmeto, jedro islamske arabeske. In še nekaj drugega; kljub temu, da imamo pred sabo relief z naturalističnimi motivi, je cela njegova ornamentika neplastična in tvori čuden kontrast z onimi deli,

¹ Diez, Die Kunst der islamischen Völker. Berlin, 1915. Str. 66.

ki jih krasi akantovi listi; ornamentika je prešla v ploskovitost in v slikovitost, ki jo še povečuje kontrast med svetlimi deli motivov samih in temnim tlom, ki je globoko vrezano mednje.

Iztrgal sem le par primerov iz ogromne množice spomenikov; na eni strani rimsko-korintski kapitel kot primer helenistične dekorativne plastike, kakršno je zanesel helenizem seveda tudi v sprednjo Azijo; na drugi strani dva primera kapitelov oziroma pilastrov iz konca sasanidske dobe kot zastopnika dekorativne plastike one umetnosti, ki se je razvila — brezdvomno kot uradna umetnost sasanidskega dvora — v novi Perziji, — in slednjič friz gradu Mšatta, ki sega že v islamski čas. Vsi trije zadnji primeri imajo brezdvomno skupno helenistično podlago, vsi trije jasno kažejo, da je bil temelj dekorativni umetnosti (v kolikor jo poznamo; primere bi lahko še znatno pomnožili) v sasanidskem krogu in v začetkih islama na sirijskih tleh še čisto helenističen, da je bil torej vpliv helenizma na ozemlju diadohov v sprednji Aziji kljub domačim umetnostnim tradicijam ogromen in dolgotrajen. Obenem pa smo opazili tudi čisto nov način pojmovanja dekorativnosti, ki postaja neplastičen, slikovit, ploskovit ter nosi v sebi zarodke islamske ornamentike.

Nastane vprašanje, odkod izvira ta izprememba? Kaj jo je povzročilo? Zakaj gleda umetnik motiv, ki je bil že tolikokrat uveljavljen v tradicionalni obliki, naenkrat s čisto drugačnimi očmi, zakaj ga drugače občuti in uporablja? Prebujenje mezopotamske umetnostne tradicije nam tu ne more zadostno odgovoriti. Ali naj si skušamo po primeru Strzygowskega² pojasniti ta pojav z iranskim izvorom takšnega umetnostnega čuvstvovanja? Kar je izšlo izvirnega iz Irana, je bilo vse stilizirano, geometriško, nefigurativna umetnost in zato Riegl³ že a limine odklanja takšno razlago, ko še niti ni bila poznana Mšatta in niti ne Kusejr-Amra.⁴ Toda Strzygowski se naslanja ravno na to iransko nefigurativno umetnost, katere je po njegovem mnenju značilna za vse severne narode — in vsi Arijci so prvotno nomadski severni narodi —, kateri prihajajo do figurativne umetnosti šele, ko stopajo v krog južnih umetnostnih kultur. In tako — po Strzygowskem — dobi helenistična umetnost ravno pod vplivom iranskega čuvstvovanja značilne

² Zlasti v delu: *Altai-Iran und Völkerwanderung. Ziergeschichtliche Untersuchungen über den Eintritt der Wander- und Nordvölker in die Treibhäuser geistigen Lebens.* Leipzig, 1917 — ter iznova sintetično v knjigi: *Ursprung der christlichen Kirchenkunst.* Leipzig, 1920.

³ A. Riegl, *Stilfragen. Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik.* Berlin, 1893. — Str. 301.

⁴ Grad v puščavi vzhodno od severnega konca Mrtvega morja iz časa omajadske dinastije. Slike njegovih sten so še popolnoma helenistične in so zadnji sijajni spomenik antične posvetne umetnosti.

sasanidske oblike. Brézdvo mno je moralo na to izpremembo vplivati partijsko oziroma sasanidsko umetnostno hotenje, toda vsi natančnejši zaključki so dandanes pač še veliko prezgodnji, ker nam je ta del umetnostne tvornosti človeštva še veliko premalo znan ter si moramo za enkrat marsikaj samo teoretično zrekonstruirati, kakor je zrekonstruiral Strzygowski umetnostne predstave mazdaistične religije. Sprednja Azija je pač ozemlje, na katerem so se križale najrazličnejše umetnostne kulture in je zato — zlasti pri še pomanjkljivem poznanju materiala — težko določiti natančno vlogo tega ali onega kulturnega elementa, — zlasti če pomislimo, da je n. pr. ravno v dekorativni plastiki preživel tudi Bizanc podobno fazo, ki tudi že kaže naprej na marsikaj, kar se šele pozneje dosledno razvije v islamu. Bizanc sam pa je seveda v umetnostnem oziru tudi tako kompliciran pojav, da se v njegovih začetkih mnogokrat medsebojno preraščajo elementi helenizma in zlasti tudi sasanidske umetnosti, ki je pa še natančno ne poznamo.

Ornamentika, ki sem jo navedel v primeru, je seveda samo majhen del sprednjeazijske upodabljajoče umetnosti. Do približno istega spoznanja bi nas privedla pa tudi analiza najznačilnejših potez sasanidske arhitekture in plastike, samo da prihaja pri njih orientalni element še veliko bolj do veljave. Na sasanidskih fleh se je torej helenizem popolnoma zrastel z domačo umetnostjo, prešel v njeno čuvstvovanje, ohranil sicer svoje osnovne oblike, toda s čisto novo vsebino. In s to novo vsebino vred je prešel tudi v umetnost, ki se je kmalu potem bujno razvila pod islamskim gospostvom; tudi islamska arabeska je navsezadnje vzknila iz antičnega semena, toda v arabeski je antika obenem utonila.

Sasanidska in islamska umetnost tvorita seveda samo eno stran razvoja helenizma na poantičnih fleh. Popolnoma drugačno sliko nudi dežela na vzhodu iranskega ozemlja, kjer se je — na fleh današnjega Afganistana in Pendžaba — ustvarila helenistična država Baktrija, ki je postala izhodišče helenističnih umetnostnih oblik proti vzhodu ter dala budhističnemu verstvu v obliki tako zvane gandharske umetnosti helenistično obeležje in stilistično pojmovanje. Obenem pa se je odtod prenesla helenistična umetnost v vzhodni Turkestan, čigar spomeniki so znani šele od par desetletij, in kjer je cvetela nekako do VIII. ali IX. stoletja ter ugasnila obenem s kulturnimi središči, mesti, ki jih je zasipal pesek puščav. Zanimivo je zasledovati, kako se umetnostne oblike, ki so prvotno tudi na tem ozemlju čisto antične, polagoma izpreminjajo in postajajo podobne onim tvorom, ki jih označujemo v Evropi kot srednjeveške, — dokler se zlasti v vzhodnih delih te pokrajine ne zlijejo v eno s stilom vzhodnoazijske umetnosti.

Slika 30. nam kaže par primerov te vzhodnoturkeštanske umetnosti. Slika 30. a predstavlja cvetni rob slike 14. jame pri Ming-Oi ter je v njej jasno izražena odvisnost od antičnih akantovih in lotosovih vitic in še ohranjena slikovita plastičnost; zvezo z antiko zrcali tudi slika 30. b (iz »dvorane z živalskim frizom« pri Kirišu), njen spodnji del pa kaže čudno sorodstvo z evropsko gotiko. Tretja podoba (30. c) pa kaže razvojno stopinjo z že čisto drugačnim hočenjem. Nekdanja helenistična plastična pokrajina se je izpremenila v ploskovito ornamentalno dekoracijo, kakršna prihaja pozneje do najbolj klasične oblike v figurativnih perzijskih preprogah. Še drugi primeri pa bi nas privedli popolnoma v krog kitajske umetnosti. In eden najzanimivejših problemov umetnostne zgodovine je brezdvomno ta, v koliko prihaja helenizem v poštev pri umetnosti, ki se je razvila na kitajskih flih ter od tam dalje proti vzhodu in jugu, pa tudi proti zahodu nazaj v srednjeveško Perzijo. — V Gandhari je torej prvotno zmagal helenizem, toda se pozneje prelil v oblike vzhodnoazijske umetnosti. Čisto drugačna pa je bila njegova usoda na evropskem severu, ki je imel tudi svojo lastno nefigurativno umetnost, ki se nam zrcali zlasti v irskih in skandinavskih predkrščanskih spomenikih; tukaj je helenizem zmagal, toda prešel v severno umetnostno hočenje, ki je našlo najpopolnejši izraz v gotiki. —

Podal sem samo par najvažnejših oznak problemov o usodi helenizma v poantični dobi. Mislim, da sem dovolj jasno zaznačil, kako previdno mora postopati metodično raziskavanje pri tem važnem vprašanju. Prenagljeni zaključki ne privajajo do pravičnega pogleda v bistvo stvari. Ker naloga umetnostne zgodovine je slednjič vendarle, da privaja od umetnostnih pojavov do pojmovnega razumevanja vzročnosti in kakovosti oblik. To pa je mogoče v polni meri samo tam, kjer nam je na razpolago zadostno število spomenikov, — ker le spomenik-umetnina nam nudi najnatančnejšo ilustracijo in razlago samega sebe. Zato je zaenkrat preuranjeno podcenjevanje vloge antike v razvoju poznejše umetnosti. Dokler so nam spomeniki vzhodne srednjeveške umetnosti premalo znani, se moramo kljub vsemu, kljub marsikaterim upravičenim slutnjam, vendarle še naslanjati nanjo in od nje izhajati. Samo ne smemo misliti, da je antika vse in da je vse izviralo iz nje. Pomenjala pa je vendarle mnogo, tudi tam, kjer je navsezadnje utonila v neantičnosti ali pa se zlila z oblikami drugačne tvornosti.

O RAZVOJU SLOVENSKEGA SAMOSPEVA.

Marij Kogoj.

Smatram, da je slovenska javnost vse premalo poučena o tem, v kakšnem stadiju razvoja se naša glasbena umetnost nahaja, da ji je preveč neznano, kaj imamo iz preteklosti in sedanjosti življenja zmožnega. Kar pride na površje na koncertnih programih, so skladbe, katerih eksistenčno upravičenost spoznava le površno opazujoče oko, mesto da bi bilo plod dolgotrajnega razmišljanja in študija. Zato sem se bil odločil, dati par primerov, kako sestavljati sporede, da bi bili informativni, da bi javnost seznanjali z vedno novimi skladbami, tako da bi človek končno dobil vtis, kaj v glasbi sploh imamo, in če bi ta vtis bil tudi še nedoločen. Ker se ljubljansko občinstvo premalo zanima, sem informativne prireditve opustil. Da bi moje gledanje na stvar postalo jasnejše, sem pri prvi prireditvi podal sledečo razvojno črto slovenskega samospeva:

Če pogledamo na razvoj slovenskega samospeva, najdemo predvsem nekaj ljudi, ki so se v večji meri bavili z njim. To so: Kamilo Mašek, Miroslav Vilhar, Benjamin Ipavec in Anton Lajovic.

Razvoj slovenskega samospeva se prične s časom Jurij Fleišmanovih Orlic. V seriji izdaj Sl. Orlic je priobčenih šest samospevov K. Maška, in sicer na Prešernove tekste. V njih kompoziciji se na eni strani javlja za Slovence značilen karakter, na drugi strani pa se vanje vrviva tehnika italijanskega načina skladanja. Kamilo Mašek in Jurij Fleišman sta velesimpatični osebnosti iz historije naše glasbene umetnosti, človeka, ki sta v življenju hotela doseči nekaj čisto definitivnega. Jurij Fleišman predstavlja onemoglo voljo, vreči raz sebe vse, kar mu vsiljuje življenje, Kamilo Mašek obupno gesto, napraviti v muziki toliko kolikor v slovstveni literaturi Prešeren. Mašek je moral zapustiti svet, preden je mogel udeležiti svoje ideale. Nad vse pa je simpatična resnost, s katero se je mladi mož lotil dela, tembolj simpatična, ker se je ob njem ugonobil. Delo, ki ga je napravil tekom svojega obstoja, je bilo zanj pomembno, ne toliko za druge. Mirovanja ni poznal. Njegov značaj je liričen, senzitičen.

Z Miroslavom Vilharjem smo dobili v historijo človeka, ki se bistveno razlikuje od Maškovega značaja. Na mesto resnosti stopi živahnost, nestalnost, zabavoželjnost, nekonsekventno delo, vese-ljaška pretiranost. Njegove pesmi so plod vseh teh predpogojev,

njegovo delo pomeni oddih — medtem ko je pomenilo pri Mašku napetost. V tehničnem oziru kaže spremljevanje iste znake nepopolnosti kakor pri Mašku — vpliv italijanske arije —, le da še v mnogo večji meri. — To se pravi: izvirnost je pri Vilharju manjša. Njegovi napevi so splošno znani. (Primeri: »Mila lunica«, »Rožic ne bom trgala«, »Ko pličica sem pevala« itd.)

Historično gledano pomeni Vilhar zanemarjenje pred njim nastalih umetnin in trganje kontinuitete v razvoju, sicer bi namreč morala biti v njem utelešena volja, višati pred seboj nastale vrednote.

Razen tega je Vilhar začetek one dobe, ki je začela smatrati glasbo za oddih, to je: za nekaj zabavajočega. Zato je pozornost komponista v prvi vrsti obrnjena na eleganco linij in ne na izraz. Značaj njegovih skladb je slovensko karakterističen, v kolikor ga ne izpodriva italijanska arija. Njih lahkočno pojmovanje je omogočilo njih popularizacijo. Znaki Vilharjevega dela so površnost in manjša poglobljenost.

V Benjaminu Ipavcu se je iz teh dveh predpogojev — iz resnosti Kamila Maška in lahkočnosti Vilharjeve — izkristaliziral slog, ki vsebuje oba momenta. Njegov slog je lahкотen in je rešen. Resen, tudi kadar je živahen, lahкотen, tudi kadar je resen. Njegova posebnost je zapopadena v težnji, spraviti muzikalen domislek v sklepne akorde svojih samospevov. Medtem ko drugi komponisti čisto navadno končavajo, Ipavec tik pred koncem postane in pomembno pokaže s prstom: Gospoda, prosim, še nekaj! Tako neposredno pred zadnjim akordom. Tega svojstva ni imel noben skladatelj ne pred njim, ne za njim.

Benjamin Ipavec predstavlja solidnega delavca, konstantno delavnega in napredujočega. Spremljevanje njegovih samospevov je vobče brez popravka dobro še danes. Vendar njegovo delovanje v glasbi kljub vsej resnosti ni primerno, ampak sekundarno, kakor je ostalo sekundarno tudi pri Antonu Lajovicu, najizrazitejšem romantiku v slovenski glasbi.

Značaj Lajovičevih samospevov je svež, napojen z vonjavo poljskih cvetic. Ob poslušanju njegovih pesmi se zdi, da je potegnil veter čez polje, tako da gre mimo tebe vonj njiv in travnikov v pomladi. Njegova romantika ima to izvirno prednost, da ob njej čutiš, kako je vse to tako mogoče le pri nas, kajti le pri nas je vse tako, drugod je drugače. Kako je Lajovic pojmoval svoje delo, ki ga je imel opraviti pri komponiranju samospevov, pove najbolje sam v obisku, ki ga je napravil pri njem Izidor Cankar: »Moj ideal je bil, v takih pesmih prinesiti lepo vzbočeno linijo v pevskem glasu, v klavirju pa rahel in stvari ter ubranosti primeren in značilen način spremljevanja.« Če povem, da mu Hugo Wolf ni po godu in pogledamo njegove pesmi, vidimo natančno, kaj se to pravi. Zlasti še, če opozorim na to, kaj je njemu pri

skladbah glavno. Namreč, da zvenijo. Tako predstavljajo njegovi samospevi, kakor pač vsi dotedanji, melodije s spremljevanjem klavirja, le da se je intenziteta obeh faktorjev potencirala. V spremljevanju se Lajovic mnogo poslužuje ponovitve akordov, to se pravi, udari ponovno eden in isti akord večkrat in nikoli ne pozabi misliti na to, kako zveni — tako nastanejo prav čudne stvari: žalostne pesmi so tako čudno sladke, dasi je njih vtis velik, ker se tekst in glasba bijeta: prvi bi jokal, a muzika se vede vedno preveč dostojno, da bi mu to bilo mogoče. (Primeri: »Solnce se blešči v jeseni, ah...«)

Lajovic je večni trubadur, ki nikoli ne pozabi na svojo gitaro, tudi ne v hipu največje bolesti. Nikoli ne pozabi, da je treba igrati in peti na prav goťov naćin. Nikoli ne pride iz pozicije. Njegovo stališće do glasbe je sekundarno: on glasbo obvlada, ne glasba njega.

Med temi štirimi delavci je veliko število drugih, ki temeljito izpopolnujejo sliko, ki sem jo v kratkem ravnokar podal. Med njimi tudi ljudje, ki vse svoje življenje niso napravili samospevov več kot enega dobrega, a tisti je vseboval iztis dolgotrajnega kopićenja notranjih sil. (Primeri: Ant. Svetek, »Svetla noć«; Avgust Leban, »Ostani zvesta«; L. Pahor, »Na poljani« itd.) Pri nekaterih kar vidiš, kako so se utrñile od življenja, kako so morale od srca, ćetudi tako nerade.

Potem imamo še posebno dva ćloveka, ki sta se v precejšnjem obsegu bavila s kompozicijo samospevov. To sta: Risto Savin in dr. Gojmir Krek. Risto Savin je napravil nekaj samospevov, ki so prav izrazite skladbe. (Primeri: »Predsmrtnica«, op. 13/IV, »Skala v Savinji« itd.) Savin ima svojo karakteristiko zlasti v deklamaciji, ki je mestoma tako naravna, da jo kot tako mora občutiti vsakdo; v tem oziru ga ni izmed starejših komponistov, ki bi bil znaćilnejši. Spremljevanje igra pri njem približno isto vlogo kakor pri Lajovicu, le vćasih je bolj bogato.

Poseben je pojav dr. Gojmir Kreka: ćlovek, ki pride iz urada, pribeži z ulice, zapre za seboj vse duri, zapodi iz glave vse, kar ga veže s tem vsakdanjim življenjem. ćlovek, ki se zapre in zaživí svoji notranjosti. ćlovek s tolikim spoštovanjem do glasbe kakor redko kdo. ćlovek, ki v glasbi podaja vtise, ki jih ima od posameznosti v življenju, eštet, ne da bi posebno pažnjo posvećal temu, kako naj zveni, ćlovek, kateremu glasba zveni poleg, ko podaja svoje vtise. Preprostost stavka, napojena s posebnim zvokom in posebnimi vtisi, spremljevanje, ki ne samo spremlja, ampak skuša istotako izražati kakor pevni glas.

Bargarell, Gerbić, Volarić, Dev, Premrl, Jenko, Sattner, Pavćić, Adamić, Fr. Vilhar (da ne omenim ćehov: Nedveda, Foersterja, Hoffmeistera, Michla) so vsi več ali manj napravili v literaturi samospeva. Od teh je Adamić komponiral otroške pesmi. Vendar so teksti skladb

kakor tudi skladbe same povečini prenesene iz psihe odraslega človeka v otroka, ki je pripravljen akceptirati vse.

O mlajši generaciji in nje delovanju na polju slovenskega samospeva ne bom govoril podrobneje, ker sem preveč zraven udeležen sam. Omenim naj le, da gre L. M. Škerjanc deloma po potih, ki jih je hodil Lajovic, da pa ima še večjo skupnost s francoskimi impresionisti, ki mu, kakor je videti, nočejo iz glave. Janko Ravnik se skuša izražati po svoje in se mu mestoma to posreči, vendar so cele skladbe le poredkoma izraz njegove osebnosti. — Oba očitno še preveč misli na instrument.

JUTRO.

Ksaver Meško.

Jutro je. Življenje se budi zunaj.

A jaz ležim na bolniški postelji in moje nezmožno, od bolečin vse prepečeno in izsušeno telo ne ve nič o novem življenju.

Jutro je. Težka je bila noč in vendar brž lažja mojemu srcu ko to krasno jutro s svojim z novo silo se budečim, v kipečem zdravju dihajočim življenjem.

Zakaj moje življenje umira.

Toda tudi moje življenje je imelo rosno mlado jutro in svoj veliki dan, dela in truda poln.

Delavec sem bil, težák, pri delu od zore do mraka vse dni življenja.

Dela mojega so se veselili drugi.

Orač sem bil, src orač, in sejalec, ki sem sejal ves dan.

Mojega truda sad so uživali drugi; jaz sem imel le delo.

Vrtnar sem bil, goječ obilo cvetja.

Trgali so ga drugi. »Hvala ti!« je rekel malokdo.

Iskavec sem bil. Iskal sem roko, ki bi jo mogel stisniti zaupno in prijateljsko; iskal srce, ki bi mu mogel povedati lepo in toplo besedo in bi mi odgovorilo z lepo in toplo besedo.

Iskal sem zaman.

Potapljač sem bil, ki sem se potapljal v src globočine, biserov išoč.

Našel sem jih malo.

Zdaj sem izmučen od dela, od prevar in trpljenja.

Jutro je — a malo, in prišel bo večer.

In mojega življenja solnce bo zašlo kmalu, smrtne sence se bodo zgrnile čezme.

In vendar — ali ne bo ta večer meni le — novo jutro?

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Antun Matasović: a) **Susreti**. Prvi dio. Ad maior! Sarajevo, 1919. Piščeva naklada. Štamparija D. i A. Kajon. — b) **Susreti**. Drugi dio. Sarajevo, 1920. Piščeva naklada. Štamparija D. i A. Kajon. — c) **Cvijet pod staklom**. Dvije duše. Požega. Vlastita naklada. 1921. Tiskara Narodne Prosvjete, zadruga s o. j. (Na naslednji strani je opomba: »Pripovijesti izdane u ovoj knjizi jesu treći dio zbirke »Susreti«.)

Pred mano leže tri lične knjižice, zbirke novel in črtic mladega hrvatskega pisatelja, ki je izšel iz vrst našega katoliškega laikata. Dr. Ljuba Maraković piše o njem v »Hrvatski Prosvjeti« v svoji lepi študiji med drugim tudi: »Matasović je katolički pisac.«¹ Če naj bo s tem rečeno, da Matasovića diči v njegovih delih neka čudovita srčna milina, neko nadvse intimno razmerje do onih stvari, ki so nam katolikom mile in svete, neka otroško topla ljubezen do Boga, potem ima g. doktor prav. Toda ta njegova intimna subtilna duševna notranjost je izražena na umetniški način in razen par mest — ki vplivajo na enega ali drugega nekoliko pridigarški — mora ali bi vsaj morala osvajati fino čuteča srca ljudi vseh ver, na slični način kot nas na primer osvoja Rabindranat Tagore...

Matasović se je rodil 23. maja 1893. v Veliki Kopanici pri Vrpolju v Slavoniji. Ljudsko šolo je dovršil doma, štiri gimnazijske razrede deloma v Vinkovcih, deloma v Osijeku, nakar je prestopil na osiješko trgovsko akademijo, in ko je tudi to

dovršil, na dunajsko eksportno akademijo. Po končanih trgovskih naukih je prebil začetek svetovne vojne kot učitelj v malem slavonskem selu Prnjavoru, kar prekrasno opisuje v prvem zvezku svojih »Susretov« ali »Srečanj«. Letu 1917. je bil nameščen kot suplent na trgovski akademiji na Sušaku, toda kmalu so ga odpustili, ker je nabiral podpise za Jugoslavijo. Zatem je prebil dve leti kot suplent na trgovski akademiji v Sarajevu (1917 do 1919). Naslednje leto je preživel v službi »Saveza hrvatskih seljačkih zadruga u Sarajevu«. Od maja 1920 do maja 1921 je bil uslužben pri »Hrvatsko-slavonskem gospodarskem društvu v Osijeku«, od tega časa naprej pa upravlja podružnico »Zadružne gospodarske banke v Đakovu«.

To je kratek, a zelo pisan potek zunanjega življenja našega mladega umetnika. Da je imel tekom svojega nedolgega življenja priliko »srečati« marsikoga, je jasno. Toda razvoj njegove notranjosti, njegove duševnosti, njegovega umetniškega stvarjanja, to je pa druga, težja stvar, ki jo bodo morali pojasniti ljudje, ki so stali ali še stoje zelo blizu njegovi domači zemlji, okolju, v katerem je doraščal, očetu in morebiti še bolj materi, ki ga je odgojila... Matasović ima fino iztančan estetski čut. V opazovanju narave je semintja uprav mojstrski. On živi z morjem, s cveticami, z dragimi kameni, s tihim vetričem kot bratec s sestrico... Silno rad vse to uporablja pri svojih prispodobah, ki dajo njegovim posameznim »srečanjem« neko posebno samolastno noto. Njegovo psihološko opazovanje gre včasih naravnost rafinirano v najskritejše kamrice človeškega srca, pa naj bo ta trpeči človek ubogi študent, ki se obupno bori za

¹ 1922, IX. str. 114.

svojo eksistenco, ali mlada učiteljica, ki se odreka življenju in gre v pozabljeno kmečko vas na službo, ali mlad klerik, ki se obupno bori za spoznanje pravega poklica, ali naposled umetnica-plesalka in umetnik-kipar, kojih notranje razboljeno umetniško snovanje nam podaja pesnik z razumevanjem, ki glasno kriči: »Matasović je pravi pesnik!« Mnogo samolastnega študija o hrvatski prošlosti, predvsem o Dubrovniku, nam tolmači njegova »Korna«, ona mlada idealna učiteljica. Sploh imamo pretežno opravka z mladimi, ki še iščejo poti, ki sicer čutijo, kako bi bilo prav, pa ne vedo še prav prijeti za posel, ker jim še preveč zapoveduje toplo čuvstvo in mehko srce, medtem ko se hladni razum šele polagoma pomalja iz ozadja.

Zdi se mi, da je s »Susreti« prva doba Matasovičevega umetniškega razvoja končana in da gre pisatelj v drugo dobo, ki bo doba resnega, trdega dela teh njegovih mladih v boju s trdo neizprosno realnostjo hladne ljudske duše. Če bo Matasović tudi glasnik te druge resne moške dobe, o čemer sem prepričan, potem ni dvoma, da si bo v književnosti bratskega nam naroda izvojeval zelo vidno mesto. Opozoril bi ga le na nekaj, na njegov boj z materijo, ki jo umetniško oblikuje, torej na jezik. Njegov jezik je v leksikalnem oziru zelo, zelo bogat, kar prepojen z vonjem domače grude, toda semintja vendar nekoliko zanemarjen. Slovničnih in par stilističnih napak ne bom našteval, ker sem prepričan, da bo pisatelj o prihodnji priliki skrbel v tiskarni za vestno korekturo; izražam le svoje trdno neomahljivo prepričanje, da se bo Matasoviću posrečilo odpraviti tudi te napake in pri bogastvu in lepoti jezikovnega materiala, ki z njim razpolaga, ustvariti nam prava mojstrska, nevenljiva dela. G. pisatelju kličem s prisrčnimi željami: »Per aspera ad astra!«

Ivan Mazovec.

Dr. Dominik Stříbrný: **Simon Gregorčič**. Poslovenil dr. Joža Glonar. (Poča in cilji, 10. zv.) Tiskovna zadruga. Ljubljana, 1922.

Stříbrnega monografijo o Gregorčiču je v Domu in svetu ocenil že dr. Debevec (l. 1919., str. 293 sl.). Mladi češki slovstveni raziskovatelj in veliki oboževatelj našega slovstva je od tedaj že davno v grobu, tako da je Glonarjev prevod njegove študije gotovo hvalno pietetno delo. Prelagatelj je samo enkrat (str. 45) glosiral vsebino monografije in se sicer odrekel vsaki kritični opombi, ki bi bila nekajkrat potrebna, tako n. pr. glede navedeb: »okr. glavarstvo Kobarid« (4), »mestce Kobarid« (5), »Grafenauer II. 104« (2), da je »potegnila duhovščina vseskozi z Mahničem« (6) in da je Mahnič leta 1882. napadel G. v »Slovincu«, kjer Stříbrný (str. 8) govori, da članki, tikajoči se Gregorčiča, niso sprejeti v »12 večerov«, pač zato ne, kakor bi potreben komentar povedal, ker jih niti v prvi izdaji ni bilo. Glede Mahniča bi bilo treba torej posebej poudariti, da je zdaj dognano njegovo razmerje do Gregorčiča. Kar se tiče monografije same, mi je popolnoma nemogoče potrditi »deskriptivno« (Debevec) metodo. Iz tretje knjige Poezij govoriti v prvo, je pogrešno. Tudi sicer kaže Stříbrný, da se je kot stilist šele razvijal. Priznati pa moram, da je naravnost ginljiva ljubezen, s katero je ta naš severni brat iskal pesniški izraz Gregorčičev. Pisec slovenske poetike in stilistike Stříbrnega ne bo smel prezreti. Slovenski slovstveni študij je za lep prinos bogatejši, slov. srednja šola bo imela v Glonarjevem prevodu knjigo, ki bo po nekaj stvarnih kritičnih opombah od strani učiteljeve zelo dobro in priporočljivo berilo.

Dr. I. P.

Andrej Rape: **Mladini**. VII. zvezek, s 5 slikami. Ljubljana, 1922. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Notranji naslov knjige je »Ujedinjenje«. Vsebina je trodelna. a) Domorodne in časovno nacionalistične naivitete v verzu in prozi alegorične deklamacije, kjer poleg Ljudevita Posavskega, V. Vodnika, Matije Gobca in Ilije Gregorčiča govori še Napoleon in »slovanski« Otokar II. b) Deset otroških pripovedi, deloma z dobrimi motivi ob stare in tuje klišee. c) Otroške pesmi, boljše in slabše.

Moralne refleksije je v knjigi obilo, jezik je tradicija mladinskega slovstva, včasih sijajen bombast: »Vsakokrat prej so z žarnimi lučmi porezali noči temne roke, ki jih je iztezala po vseh prostorih.« (Str. 30.)

Dr. I. Pregelj.

B. Mašić: **Deda Jaksim.** Narodni poslanik, lihvar i predsednik svakojakih družava za pomoć i humanitarnost. Ilustrovaó I. Kljaković. Zagreb, 1922. Novo izdanje »Književnog Juga«.

Branko Mašić, eden med pokretaši »Književnega Juga«, snuje po okusu Zolajeve »družine Rougon« nekako realistično epopejo srbskega sodobnega življenja. V tem okviru je napisal v Čatežu ob Savi l. 1921. svojega »Deda Jaksima«. Čudno baročno delce, ki zna kot kulturni dokument svojčas mnogo pomeniti, ker je, kakor bi z nemškim terminom povedal »ključni roman«, satira. Umetniške zrelosti v kompoziciji ne kaže in živo spominja vzorcev in zgledov (Saltykov, Gospoda Golovljevi, Stanković, Nečista krv). Prvih 18 poglavij podaje epsko razpad »zadruga« v tehniki, ki je že od pamtliveka v vzgojno ljudsko povest naših dni; drugi del se nato cepi v epizodalno prikazovanje dedi Jaksimu sorodnih Saltykovskih tipov, Jurija Bige, Blagoje Vesovića in Nenada Jorgovića. Izredno aktualno bi utegnilo vplivati XXII. pogl., ki »po živim modelima crtana« lica (Uvod) bolj odkriva, nego zakriva (prim. Svetozar Prekajac, ministar prosvete, Nikolaj Begović, predsednik ministarstva i. p.). Po tem in še naslednjih poglavjih sem dobil vtis, da je Mašić svoj predmet občutil preživo iz svojega političnega nazora in da govori preveč kot človek in premalo kot umetnik, ki naj zlo razkriva, a ne individualnih zlikovcev, četudi po zgledu velikih satirikov

v Rusih in Francozih (Rabelais). Okrutni realizem Kljakovićeve slike še živeje potrjuje, da je »Jaksim« pamflet. Če ni, nas Bog varuj, da bi kdaj to delo spoznali naši državni nasprotniki. Kazali bi s prstom za nami. Mašić naj se poglobi v tehniko ruskih realistov, predvsem v objektivnomirni in dostojni orisni način njihov. Potem šele naj kot zapadnjak razkriva rane naše družbe. Potem šele bo naš Saltykov, potem šele bo uresničil besede, ki jih je napisal v »Uvodu«. Seveda, Istina še ni zadnje in edino. Še eno je: Ljubavi!

Dr. I. Pregelj.

Ilija Stanojević - Čiča: **Dorćolska posla.** Šala u 4 čina i 5 slika s pevanjem. Muziku udesio P. I. Krstić. Beograd, 1922. Štampa Vreme.

Burka je izraz zelo omejenokrajevnega rodoljubja, obnoviti vonj stare Dorćole, »malega Carigrada«, naivno neznačajna motivnost v fabuli: dvakrat se proda polomljen »ringišpil«, osmeši na račun »dorćolskega Figaroja« senex amator Papa Nasko in očetu in obrti vrne spokorjeni sin Djole. Iz tega in iz dolge vrste več ali manj tipiziranih statustov raste kaj pohlevno evolucionarno, s številnimi pevskimi vložki drapirano dejanje v razvlečenost pestrega ansambleja brez globine in umetniške strnjenosti v agiranju. Dovtip je predmestje in vonj cirkuške besednosti. Najmočnejše je drugo dejanje. Lokalizem izraza, ki je morda za rojenega Beligraščana »cvet« te šale, je za Slovenca skoraj nepremostljiva globel, ki morda krije dobre besedne dovtipe. Zdi se mi, da jih sicer ne. Pisatelj »Posle« je pač le rutiniran gledališki igravec in se je kot tak uveljavljal ob pisatelje (Veselinovića), kar v polnem pomenu besede on sam ni.

Dr. I. P.

Sl. 32. in 33. Dva dekliška kipa. 6. stol. pr. Kr. Atene, Akropola.

PREJELI SMO V OCENO.

Srbske narodne pripovedke, preložil Fran Erjavec. Zal. Učiteljska tiskarna, Ljubljana, 1922. Cena vez. knjigi 18 Din.

Zdravstveni pokret. (Cir.) Organ Zdravstvenih zadruga. Uređuje Centralna kancelarija zdravstvenih zadruga. Beograd. God. 1. Začel izhajati v aprilu 1922.

Andrej Rape: **Mladini**, 7. zv., s 5 slikami. Ljubljana, 1922. Cena 9 Din.

E. Gangl: **Sfinga**, drama v 4 dejanjih. Cena 13 Din. Zal. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1922.

Josip Ribičič-Ivan Vouk: **Šest mladinskih iger**. Mladinska knjižnica »Prosvete«, 1. zv. Trst, 1922.

B. Mašić: **Deda Joksim**, narodni poslanik, lihvar i predsednik svakojakih dru-

štava za pomoć i humanitarnost. Ilustr. J. Kljaković. Zagreb, 1922. Izd. »Književnog Juga«.

Dr. Dominik Stříbrný: **Simon Gregorčič**. Pota in cilji, 10. zv. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1922. Cena 10 Din.

Letno poročilo »Slov. šolske matice« za l. 1921. Sestavil in uredil Jakob Dimnik. Ljubljana, 1921.

V. V. Janković: **Ivan Mandušin**. (Cir.) Portre-novela. Beograd, knjiž. Gece Kona, 1922.

Umjetnost, Almanah za slikarstvo, grafiku i skulpturu. God. IV., sv. V. Izdaje kolegij jugosl. umjetnika grafičara. Zagreb, 1922. (Vsebina: Članki in reprodukcije o Bukovcu in starejših čeških umetnikih.)